

PROBLEMATIKA ŠIKANY NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE, MOŽNOSTI ŘEŠENÍ A JEJÍ PREVENCE

Bc. Peter Okasa

Diplomová práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Peter OKASA**

Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Problematika šikany na základní škole, možnosti řešení a její prevence**

Zásady pro vypracování:

Zpracování teoretické části – charakteristika základních pojmů

Zpracování praktické části – metodologie výzkumu

Zpracování praktické části – určení výzkumné metody

Zpracování výsledků výzkumu

Doporučení pro praxi

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENDL, S. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha : ISV, 2003.

KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005.

KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 1. vyd. Praha : Portál, 1997.

KYRIACOU, CH. Řešení výchovných problémů ve škole. 1. vyd. Praha : Portál, 2005.

ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha : Portál, 1995.

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Hana Vykopalová, CSc.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

17. února 2009

Termín odevzdání diplomové práce:

15. května 2009

Ve Zlíně dne 17. února 2009

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 6. 3. 2009

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací.

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

V diplomové práci na téma „ Problematika šikany na základní škole, možnosti řešení a její prevence“ je šikana popsána jako celospolečenský sociálně-patologický problém mezi dětmi na základních školách. Práce je členěna na část teoretickou a výzkumnou.

Teoretická část je věnována vysvětlení pojmů, přímých a nepřímých známek šikování a příčin jejího vzniku. Dále rozebírá aktéry šikany a možnosti řešení a prevence šikany na základních školách. V závěru této části je rozebrána šikana z právního hlediska.

Výzkumná část je věnována průzkumu, jehož cílem bylo zjistit zda se podle vedení škol počet případů šikany na základních školách v okresech Břeclav a Hodonín zvyšuje a jaký druh prevence základní školy preferují. V závěru jsou návrhy na opatření vůči zjištěným skutečnostem, které by mohli pomoci zkvalitnit prevenci tohoto patologického jevu.

Klíčová slova:

Šikana, škola, agrese, agresor, oběť, pedagog, prevence šikany

ABSTRACT

In the diploma project on „Chicane problematic at elementary schools, solution possibilities and its prevention“ chicane is described as an all-society social-pathological problem among children at elementary schools. The project is divided into a theoretical and research part.

The theoretical part deals with definitions of terms, direct and indirect signs of chicane and causes of its rise. Furthermore it analysis chicane participants, solution and prevention possibilities at elementary schools. At the end of this part there is the analysis of chicane in the eye of the law.

The research part deals with the survey. The aim of the survey was to find out if according to the school managements the number of chicane at elementary schools in Břeclav and Hodonín districts increases and what kind of prevention elementary schools prefer. At the end of the project there are drafts of measures for detected facts that could help improve prevention of this pathological phenomenon.

Keywords:

chicane, school, aggression, aggressor, victim, pedagogue, chicane prevention

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji paní prof. PhDr. Haně Vykopalové, CSc. za metodickou pomoc a velmi užitečné rady, které velkou měrou přispěly ke zpracování mé diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 ŠIKANA	13
1.1 VYMEZENÍ POJMU ŠIKANY	13
1.2 PŘÍME A NEPŘÍMÉ ZNAKY ŠIKANY	16
1.3 DRUHY ŠIKANY	19
1.4 PŘÍČINY VEDOUcí K ŠIKANOVÁNÍ VE ŠKOLE	23
2 AKTÉŘI ŠKOLNÍ ŠIKANY	26
2.1 CHARAKTERISTIKA VLASTNOSTÍ AGRESORA	26
2.2 CHARAKTERISTIKA OSOBNOSTI OBĚTI ŠIKANY	30
2.3 PEDAGOG JAKO ÚČASTNÍK ŠKOLNÍ ŠIKANY	33
3 POSTUPY PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANY	35
3.1 STRATEGIE VYŠETŘOVÁNÍ ŠIKANY	35
3.2 ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ Z POHLEDU PEDAGOGA A ŠKOLY	39
3.3 ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ ZE STRANY RODIČŮ	41
3.4 PŘEKÁŽKY EFEKTIVNÍHO ŘEŠENÍ ŠIKANY VE ŠKOLE	43
4 PREVENCE ŠIKANY VE ŠKOLE	47
4.1 PRIMÁRNÍ PREVENCE	48
4.2 SEKUNDÁRNÍ PREVENCE	51
4.3 TERCIÁRNÍ PREVENCE	53
4.4 ZAŘÍZENÍ, INSTITUCE A OSOBY ODPOVĚDNÉ ZA PREVENCI PŘED ŠIKANOU	55
5 ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA	59
II PRAKTICKÁ ČÁST	62
6 PRŮZKUM KVALITY A ZPŮSOBU PREVENCE NA ZŠ V OKRESE BŘECLAV	63
6.1 PROJEKT PRŮZKUMU	63
6.2 HYPOTÉZY PRŮZKUMU	64
6.3 METODOLOGIE VÝZKUMU	65
6.4 ANALÝZA VÝSLEDKŮ PRŮZKUMU	66
7 NÁVRHY NA OPATŘENÍ VŮČI ZJIŠTĚNÝM SKUTEČNOSTEM	84
ZÁVĚR	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	88
SEZNAM PŘÍLOH	90

ÚVOD

V současné době neexistuje škola nebo školské zařízení, na kterém by nezaznělo slovo šikana. Ze sdělovacích prostředků, z úst rodičů, učitelů, ale i veřejnosti každým dnem slyšíme o zvyšování intenzity a rafinovanosti šikany

Z pojmu, který jsme dříve neslychali a naši rodičové a prarodičové ho téměř neznali se stal problém, který je předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů v celém vyspělém světě. Co je příčinou toho, tohoto stavu, že jej dnes slyšíme téměř na každém kroku?

Šikanování je velmi aktuální a komplexní problém, který se dotýká celé naší společnosti. Je na místě si uvědomit, že šikana se netýká jenom věkové skupiny dětí a mládeže, nýbrž zahrnuje celé věkové spektrum. Můžeme se s ní setkat v každodenním životě, kde čelíme v různém věkovém období různému stupni a formě násilí a šikanování. Např. kolik problémů mají děti v rodinách, kde je týrají rodiče a sourozenci, dále pokračuje šikana na škole, v zaměstnání, v partnerských vztazích a končí to třeba týráním seniorů v domovech důchodců nebo doma jejich rodinnými příslušníky.

Jak to tedy je? Jsou pedagogové dostatečně proškoleni s touto problematikou? Zvyšuje se počet případů šikany na ZŠ jak to uvádějí statistiky? Roste míra agresivity pachatelů šikany, ve srovnání s předchozími školními roky? Mají školy vypracovány nějaké programy v rámci prevence? Na všechny tyto otázky se budu snažit odpovědět ve své diplomové práci. Diplomová práce má teoreticko-empirický charakter.

Teoretická část obsahuje pět základních okruhů, které jsou zaměřeny na popsání základních pojmů, aktérů šikany a v závěrečné části je práce zaměřena na řešení a prevenci šikany. V páté kapitole shrnu šikanu z hlediska právní problematiky.

Empirická část je popsána v šesté kapitole. Tato část je zaměřena na současný stav výskytu šikany na ZŠ, zda se počty případů zvyšují dále na způsoby prevence šikany na základních školách. Jsou zde uvedeny cíle výzkumu, hypotézy, charakteristika techniky výzkumného projektu a dotazníkového šetření. Výsledky empirického šetření jsou z analyzovány a následně jsou předloženy návrhy na opatření vůči zjištěným skutečnostem.

Cílem diplomové práce je zjištění současného stavu šikany na základních školách, srovnání počtu zjištěných případů, zda se zvyšují nebo jsou přibližně na stejné úrovni jako v minulých letech. Dalším cílem bude zjistit, jaký druh nebo způsob prevence školy preferují a jakým způsobem jsou školeni nebo seznámeni s problematikou šikany pedagogičtí pracovníci.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ŠIKANA

Ve školách se řeší celospolečenský problém, který je velmi medializován a probírán. Je mu věnováno hodně času a na jeho řešení se vytvářejí různé preventivní programy, které mají různou efektivitu. Problém, kterému se v této práci budu věnovat je šikana na základních školách. Není to jediné místo, kde šikana probíhá. Vyskytuje se v armádě, v práci (mobbing), mezi sourozenci v partnerských vztazích a mohli by jsme ji najít na všech místech, kde jsou nějaké špatné vztahy.

Aktuálně jsou slova šikana a šikanování převážně spojována se školou. Různé výzkumy ukazují na vzrůstající počet případů šikany a na růst brutality mezi mládeží. Jde o zvláštní formu trestné činnosti, která je přítomná téměř na všech typech škol, včetně středních a vysokých. Není to jenom nějaké pošťuchování nebo měření sil ve škole mezi dětmi, je to problém, před kterým mnoho lidí zavírá oči, jelikož se jich to samotných netýká. Šikana je středem pozornosti v řadě zemí, které provádějí monitoring výskytu a příčin

1.1 Vymezení pojmu šikany

Šikana patří mezi nejzávažnější negativní jevy v současné škole, nejenom v českých zemích, ale dotýká se kulturně vyspělých i zaostalých zemí bez rozdílu. Při studiu odborné literatury jsem zjistil, že existuje řada definic co je šikana. Přesné vymezení definice je dosti obtížné, neboť není snadné určit, kde šikanování začíná a kde končí. Význam a původ tohoto slova popisuje Říčan ve své knize takto:

„Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.“¹

¹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 25.

Definice v literatuře jsou ovlivněny druhem šikany, který autor popisuje, ale podstata a význam zůstává stejný. Jak zdůrazňují odborníci, šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování osobní svobody, pohrdání, poškozování oděvů a osobních věcí a tělesné napadání.

Tyto incidenty se mohou opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo bránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo nehezké poznámky o rodině.

Bendl uvádí, že podstata šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání, nikoliv prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Agresor šikanuje pro radost a z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost².

Na druhou stranu je důležité vědět, že za šikanu obvykle nepovažujeme jednorázovou rvačku, nevhodný vtip či konflikt. Za šikanu nemůžeme taky považovat vyčlenění jedince z kolektivu, pokud není určujícím podnětem snaha ublížit nebo pobavit se na úkor daného jedince.

Dále, co za šikanu nepovažujeme, je občasná bitva nebo hádka přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů, jelikož pro šikanu je typický nepoměr sil mezi jejími aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí - asymetrická agrese.

² BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 43.

Z provedených výzkumů, které provedli přední čeští odborníci na tuto problematiku (Říčan 1995, Kolář 1997, Bendl 2000), lze taky usuzovat, že téměř nenajdeme školní třídu, popř. kolektiv, kde by se šikana v nějaké formě nevyskytovala. Zvláště ve školním prostředí, bývá tato problematika často přehlížena a podceňována. Jedná se tedy o velmi závažný a nebezpečný společenský jev, o kterém je potřeba mluvit a v případě potřeby jej řešit. Už děti na základních školách by měli vědět co je šikana, jak se jí bránit, popřípadě na koho se můžou obrátit. Že existuje šikanování na základních školách ve větší míře, než si kdo připouštěl z okolí pedagogů a pracovníků ve školství, zjistilo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které provedlo společný výzkumný projekt s Institutem dětí a mládeže zaměřený na sociální klima v prostředí základních škol ČR. Sběr dat byl realizován v září 2001 na 66 školách a svým průzkumem oslovili více než šest tisíc žáků.

Podle Bendla z tohoto provedeného výzkumu vyšlo najevo, že na druhém stupni základních škol je šikanováno 41 % žáků³.

Před tímto průzkumem vydalo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy metodický pokyn, kde definuje šikanu, která je svým způsobem nejoficiálnější verzí školní šikany takto:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování.“⁴

Tento metodický pokyn nám vcelku přesně vymezuje definici šikany a z tohoto pohledu je jasné, že šikanování nesmí být učiteli a ostatními zaměstnanci školy v jakékoliv formě akceptováno a přehlíženo.

³ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 15.

⁴ METODICKÝ POKYN MŠMT K PREVENCI A ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ MEZI ŽÁKY ŠKOL A ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍ Č.J. 24 246/2008-6, Čl. 1 odst.1.

Šikanu můžeme dále sledovat z hlediska psychologického jako projev patologických sociálních vztahů nebo z trestněprávního hlediska jako jev, zásadně narušující lidská práva.

Pojmem šikana nelze označovat všechno zlé a nepříjemné, čím si děti navzájem ubližují. O šikaně mluvíme pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoliv důvodu bezbranná. Má-li např. fyzický handicap, je neobratná, izolovaná od ostatních atd. Nejpodstatnějšími faktory k určení šikany jsou podle mého názoru nepoměr sil mezi aktéry, jelikož převaha síly je nejtypičtějším rysem šikany a opakování toho, co je jedinci nepříjemné. Problémem při určení, co šikana ve škole je a co není, spočívá často v tom, že učitelé berou vážně pouze viditelné následky šikany, jako zranění či hmotné škody, nikoliv slovní podobu jak je to uvedeno v metodickém pokynu MŠMT a to urážky, posměšky, nadávky apod.

1.2 Přímé a nepřímé znaky šikany

Problematika šikany na základních školách je velmi složitá, protože probíhá obvykle v utajení a pod hrozbou ještě větší agrese. Rozpoznat ve třídě, že je některé dítě šikanováno, je velmi nesnadné, jelikož dítě se obává komukoliv svěřit, že je obětí šikany. Z počátku má strach z pomsty za „žalování“. Později se stydí a má zábrany mluvit o svém ponížení, protože se obává reakce svých rodičů nebo si myslí, že mu nikdo neuvěří a naopak ho budou považovat za žalobníčka.

Říčan rozlišuje známky šikany, které můžeme zaregistrovat i v přítomnosti učitele na *přímé a nepřímé*.

Přímé známky probíhají méně nápadně a mírněji, ale jestliže máme podezření, že je ve třídě něco v nepořádku, vnímáme třídu pečlivě a můžeme zaregistrovat tyto známky v různých formách:

- *Posměch* – dítě je napadáno posměšnými poznámkami, má pokořující přezdívku, ostatní ho ponižují, nebo ostatní konají hrubé žerty na jeho účet.
- *Kritika dítěte* – jiné děti vytýkají nedostatky dítěte, agresor komunikuje nepřátelským až nenávistným, popřípadě pohrdavým tónem .
- *Příkazy* – dítě dostává od jiných dětí příkazy, které je pod různými pohrůžkami donuceno splnit a dítě se jím podřizuje.
- *Oběť neoplácí rány* – nápadné je při různých hrách a jiných činnostech děti do sebe strkají, navzájem se pošťuchují čas od času padne nějaká rána, ale oběť nereaguje na výpady spolužáků a je v ústraní.
- *Rvačky* – zde je patrný výrazný nepoměr sil, jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se konfliktu vyhnout. Silnější protivník mu to neumožní⁵.

Dítě si často odmítá připustit závažnost situace a hledá příčiny svého utrpení v sobě a ve svých chybách. Trápí se, proč jej spolužáci nemají rádi a kde udělalo chybu. Je proto velmi důležité všimnout si náhodných signálů, jako je např. změna chování dítěte nebo změny chování jeho okolí, vztahy mezi dětmi jejich konflikty a celkovou atmosféru ve třídě.

Pöthe kromě zmíněných známek přidává k přímým známkám šikany vydírání, vyhrožování, omezování svobody, nucení k požívání alkoholických nápojů a drog a nucení k sexuálním praktikám zesměšňování, nadávání a neustálé kritizování a ponižování před vrstevníky⁶.

⁵ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 49.

⁶ PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. 1 vyd. Praha: G plus G, 1996. s. 81.

Kromě přímých znaků můžeme ve třídě zachytit i znaky nepřímé. Některé známky mohou být samy o sobě nevinné, mohou patřit k běžnému dění ve třídě. Dá se však předpokládat, že pokud u jednoho žáka zjistíme více nepřímých znaků, které se častěji vyskytují, jedná se nejspíše o šikanu.

Za **nepřímé známky** šikany považuje Říčan těchto devět znaků:

- Dítě je o přestávkách často samo, spolužáci ho ignorují a nemá žádné kamarády.
- Při týmových sportech dítě bývá voleno do družstva mezi posledními, při skupinových činnostech zůstává samo.
- O přestávkách je samo a pod různou záminkou vyhledává blízkost učitele.
- Při vystoupení nebo vyvolání před třídou působí nejistě a ustrašeně. Spolužáci jeho výkon zesměšňují, častěji ho ponižují nebo zahanbují přezdívkou.
- Působí ustrašeně, stísněně, smutně až depresivně, často mívá blízko k pláči.
- Zhoršuje se jeho soustředění i školní prospěch, někdy velmi výrazně a náhle.
- Jeho věci bývají poškozené nebo znečištěné popř. rozházené po třídě.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Po těle má odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné či vypálené rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit⁷.

Je nutné, aby si učitel všímal všech náznaků, které by ho vedli k odhalení, že určité dítě nebo skupina dětí je šikanována. Tehdy je velmi důležité tyto známky nepřehlédnout, situaci nepodceňovat, ale neodkladně ji začít řešit a vyvodit důsledky.

⁷ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 49.

Kromě přímých a nepřímých znaků šikany Říčan uvádí doporučení pro rodiče, aby si všímali změnu chování svých dětí. Může se jednat o příznaky šikanování, jako např. toho, že za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi, dítě není zváno na návštěvu k ostatním dětem, ztrácí zájem o učení, je smutné, vystrašené, pod různými záminkami vyžaduje peníze, má často poničené nebo rozbité věci, často věci ztrácí, trpí poruchami soustředění a spánku, dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy a snaží se zůstat doma⁸.

V této kapitole jsem se snažil popsat přímé a nepřímé známky šikany. Všechny již zmíněné známky šikany jsou závažné samy o sobě. Někdy se jedná jenom o běžné „škádlení“ mezi spolužáky, aniž by si žáci uvědomili závažnost a nevhodnost svého chování. Důležitý je zde výskyt, četnost a cílenost znaků proti jednotlivci. Při kombinaci několika z nich najednou je velice pravděpodobné, že je žák obětí šikany. Většinou se při šikaně vyskytují přímé i nepřímé znaky a je jen na nás dospělých, jak jsme ke svému okolí vnímají a pomůžeme oběti ze začarovaného kruhu.

1.3 Druhy šikany

Pro účinné řešení šikany je důležitá podrobná analýza příčin školní šikany. Některé příčiny jsou zřejmé na první pohled, jiné se diagnostikují, až když začneme problém zkoumat podrobně do hloubky. Většina případů šikany má dlouhodobý vývoj a násilí se stává stereotypem takového chování. Odhalení příčin bývá velmi složité, jelikož jsou ve většině případů propojené a často jedna příčina vyplývá z druhé.

⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 50.

„Šikana představuje poruchu chování. Je odchylkou (deviací) v oblasti socializace. Nemá jedinou příčinu, ani jednu hlavní příčinu. Na jejím vzniku se podílí celá řada faktorů ať se jedná o biologické (genetické) předpoklady agresorů (ale i obětí), nebo o vliv faktorů psychických a sociálních. Z tohoto důvodu můžeme hovořit o multifaktoriální podmíněnosti šikany.“⁹

Z tohoto můžeme usuzovat, že příčin šikany může být celá řada. Jednou z nečastějších a nejzávažnějších příčin je sklon k agresivnímu jednání, které je způsobeno výchovou v rodině. Tato nesprávná výchova se projevuje např. citovým chladem, nedostatkem zájmu, přílišnou tvrdostí a krutými tělesnými tresty.

Dalším důležitým faktorem, který ovlivňuje vznik šikany, jsou osobnostní charakteristiky členů skupiny. Mezi šikanujícími žáky můžeme vysledovat větší procento těch, kteří disponují určitou poruchou chování. Nejčastěji bývají tyto poruchy chování označovány jako opoziční porucha a porucha chování s antisociálními rysy u dětí. U dospělých pak jako schizoidní osobnost, antisociální porucha osobnosti, hraniční porucha osobnosti. Tito jedinci jsou egocentričtí, chovají se chladně a málokdy prožívají intenzivní pocity radosti a štěstí.

Podle Bendla je další podstatná příčina také osobnost autority, pod kterou skupina spadá, např. nadřízený, učitel, rodič. Tyto autority dávají často svým chováním příklad řešením některých problémů. Jestliže otec před svým dítětem začne někomu nadávat, např. v obchodě nebo na parkovišti, dítě tento druh chování bere jako samozřejmý a chová se agresivně vůči jiným taky a nevidí v tomto chování nic zvláštního¹⁰.

⁹ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 43.

¹⁰ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 55.

Odborníci na problematiku šikany uvádějí různé příčiny šikany ve školách a školních zařízeních. Každý autor uvádí příčiny šikany z různých pohledů na danou problematiku.

Ty nejdůležitější příčiny vzniku šikany ve škole, dle různých autorů, shrnu v následujícím přehledu:

- *Tlak skupinových norem* - jedinec je nucen chovat se tak, jak se utvoří obecně přijímané normy ve skupině. V infikované skupině zpravidla podskupina agresorů uchvátí neformální role vůdců a prosadí své normy jako normy celé skupiny. Následně se vymezí práva šéfů a povinnosti podřízených a nedodržování je trestáno různými formami od výrazného nesouhlasu zbytku třídy až po brutální fyzické přinucení.
- *Nezdravé klima* - v prostředí, které je příliš konkurenční, dochází k opovrhování slabších. Šikanování se daří velmi dobře, jelikož zde vládne nedůvěra mezi dětmi a dospělými. Je zde nedostatečně podporováno sebevědomí dětí a osou vzájemných vztahů je role silných a slabých.
- *Šikana jako zabíjení nudy* - nedostatek jiného aktivního programu vede ke vzniku šikany. Citově prázdný agresor zažívá pocit vzrušení a nuda mu poskytuje podněty při šikanování a zábavě.
- *Touha po moci, postavení* - agresor se tímto způsobem snaží získat nebo upevnit své postavení v kolektivu. Cítí se dobře, když může někoho ovládat a získat určitou moc nad ním. Jedná se o touhu ovládat druhého, buď za účelem prospěchu, nebo uspokojení jiných potřeb, např. vynutit si různé služby a výhody
- *Zvědavost* – motiv „Mengeleho“ - šikanování zde funguje jako experiment. Agresor je jako anetický badatel a zkouší, co jedinec vydrží a k čemu všemu se dá přinutit. Oběť má jako svoji hračku pro své pokusy.
- *Vykonání něčeho velkého* - někteří neúspěšní žáci jsou odsouzeni k stálé neúspěšnosti ve škole a skupině. Proto si sami sobě šikanováním jiných dokážou, že jsou schopni výkonu a nejsou jenom míčem do kterého se kope.

- *Tradice* - osobnostní charakteristika agresora a oběti ustupuje do pozadí. Šikana se stává trvalou součástí tradičních rituálů, které probíhají např. v dětských domovech, učňovských internátech, kde nezáleží na tom, kdo přijde nebo odejde. Šikanování zůstává zaběhnutým systémem předávaným z ročníku do ročníku.
- *Upoutání pozornosti* - agresor touží být středem zájmu publika a dělá všechno proto a by získal obdiv a byl středem pozornosti spolužáků.

Další příčiny, které můžeme zmínit, souvisejí s uspěchaností našeho života a prostředím ve kterém děti žijí. Neustálá honba za něčím, přemíra podnětů a odosobnění prostředí velkých měst, vedou k pocitu stísněnosti, který vede ke stresu a k agresi.

Aby se šikana mohla plně rozvinout je zapotřebí, aby byly splněny následující tři podmínky:

- přítomnost potencionálního šikanujícího agresora,
- přítomnost potencionální oběti šikanování,
- přítomnost takového klimatu skupiny, která šikanování připustí, resp. mu nezabrání.

V této kapitole jsem se snažil shrnout příčiny šikany, které jsou důležité pro řešení tohoto problému. V seznamu jsem popsal z mého pohledu ty nejdůležitější motivy příčin. V kontextu komplexní problematiky příčin šikany si musíme uvědomit, že nelze opomenout další vlivy a faktory, které se spolupodílí na vzniku šikany např. okolní prostředí (kulturní, sociální), prostředí uvnitř školy, mediální násilí a lhostejnost okolí.

1.4 Příčiny vedoucí k šikanování ve škole

Nejhorší následky šikanování nese beze sporu oběť, ať už se jedná o poškození psychiky (minimálně její silné narušení) nebo v závažnějších případech poškození zdraví a dokonce i smrt. V mnoha případech se oběť, po zažití šikanování, navenek projevuje velmi vyrovnaně. Vypadá to, že všechno zlé, co si prožila, v ní nezanechalo žádné negativní zážitky a její další vývoj bude naprosto v pořádku. Závažnost následků závisí na tom, zda bylo šikanování krátkodobé nebo dlouhodobé a jak moc destruktivní síly dosáhlo na oběti.

Kolář popisuje následky, které způsobuje šikana oběťm jako:

„... zjevné poruchy v sociální (školní) a osobnostní adaptaci. Často se u nich vyskytuje:

- 1) nepozornost při vyučování.
- 2) zhoršení prospěchu.
- 3) tendence k nadměrné omluvené absenci – únik do nemoci.
- 4) tendence k neomluvené absenci – záškoláctví.
- 5) poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí.
- 6) celková nejistota a stále přítomný strach.“¹¹

Velkou roli v zvládnutí šikany po psychické stránce hraje míra obranyschopnosti oběti. Fyzická zranění se v dnešní době vyléčí poměrně rychle, ale psychické trauma je podstatně horší. Při sebemenší zátěži, zejména v meziosobní sféře, se psychika šikanou narušeného jedince rychle prolomí a oběť se často zhroutí. Je depresivně laděna, propukne u ní panická hrůza, opravdový strach a někdy taky sebevražedné myšlenky. Objevují se i psychosomatické potíže, jako je únava, nevolnost, bolesti břicha, bolest hlavy, dusivé astmatické záchvaty apod.

¹¹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1 vyd. Praha: Portál, 1997. s. 70.

Bendl uvažuje o následcích na šikanovaného jedince v tom smyslu, že oběť šikany začne mít časem pocit, že s ní není něco v pořádku, že je divná a zvláštní. Začne se zabývat sama sebou a dojde k závěru, že chyba je skutečně v ní, nehodná respektu ostatních. Převládá u ní pocit, že si takové zacházení zaslouží. Tento jev nazývá „kumulovaný či druhotný efekt“¹².

V mnoha případech se tyto znaky objevují i když žák, který byl šikanován přejde na jinou školu. Stává se, že se neadaptuje na novou třídu a znovu se stává terčem šikanování. Jako by to skryté zranění přitahovalo agresory. Průvodním jevem je těžká porucha sebehodnocení a sebezničující tendence osobnosti. Stačí málo a celé utrpení se opakuje znovu. Oběti pokročilých šikan mají tendenci od všeho uniknout a skrýt se.

Potřebují pomoc, ale je téměř nemožné je získat ke spolupráci, protože se nemůžeme od nich dozvědět, co se s nimi stalo. Šikanované dítě se bojí mluvit i s nejbližšími, okolní svět chápe jako nedůvěryhodný a nepřátelský, jako svět, kde se nevyplácí čestné a laskavé chování. Nabývá přesvědčení, že žije ve světě, ve kterém je nutné být stejný jako ostatní a ve kterém není dobré se odlišovat za každou cenu. Tato situace se opakuje i v tom případě, když se dítě nebo dospívající stane obětí slovního napadení ze strany svých vrstevníků. Rozhodně to nebere na lehkou váhu. Být napaden např. kvůli svému původu nebo vzezření nezpůsobí modřiny na těle, ale ponížení, které pálí dítě úplně stejně nebo dokonce zanechá šrámy na jeho duši. Ponížení znamená něco daleko silnějšího a hlubšího než jen být zesměšněn. Dojde tady k zasažení identity a dotyčný se cítí ponížený a bezvýznamný. Má pocit, že v očích ostatních neexistuje a ztratil své místo. Překonat takovou potupu nebývá lehké.

¹² BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 38-39.

Šikanováním není postižena jenom oběť, jedná se také o další aktéry šikanování, ať již o přímého agresora, iniciátora šikanování, nebo o nepřímé aktéry, kteří pouze přihlíží, popř. se šikany nepřímo účastní. Odlišné následky při šikaně můžeme pozorovat u agresora. Tím, že ve skupině nebyl nikdo, kdo by se mu postavil na odpor, se agresor učí, že jednat s lidmi z pozice síly je pro něj výhodnější. Učí se, že může ostatním vnucovat svoji vůli, ovládat je zastrašováním. Zjistí, že má právo napadat kohokoliv, kdo je slabší. Svědci, kteří se přímo neúčastní šikanování se bojí, aby se nestali terčem odvetného útoku, kdyby se za oběť postavili. Tím se nevhodné chování legitimizuje a stává se normou, tedy něčím co je normální. Pak jsou konfrontováni s faktem, že se s tím nedá nic dělat a autority nejsou schopné zajistit ochranu a bezpečnost slabým. Tato zkušenost má vliv i na jejich pohled na násilí, ke kterému se stávají pasivními. Získali zkušenost, že normy se mohou porušovat, aniž by byl někdo potrestán.

Podle Bendla si následky agrese z řad dětí a dospívajících nesou do budoucna tím, že se stávají členy marginálních sociálních skupin, které mají v dospělosti zpravidla více konfliktů se zákonem než ostatní¹³.

Závěrem můžeme říct, že pokud není šikanování zastaveno a řešeno v samotném začátku následkem je to, že se vytvářejí u aktivních účastníků šikanování antisociální postoje. Dochází k útlumu duchovních i mravních hodnot. Oběti i svědkové krutého zacházení se smíří se skutečností, že jim autority nejsou schopny zajistit ochranu a potrestat činnost agresorů.

¹³ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 39.

2 AKTÉŘI ŠKOLNÍ ŠIKANY

V souvislosti se šikanováním běžně odborníci označují hlavní aktéry šikanování jako agresory a oběti či šikanující a šikanované, popř. útočníky a napadené. Jelikož je šikanování záležitost celé skupiny nebo širšího společenství, je kromě agresorů a obětí potřeba uvažovat i o dalších účastnících šikany, ať mají k šikanování přímý, nepřímý či neutrální vztah. K aktérům šikany můžeme zařadit taky žáky, kteří druhé nešikanují, ale ani ji nepotírají. Jsou to ostatní členové skupiny, ve většině případů ostatní děti ve třídě, které agresí a užití násilí neschvalují, ale vzhledem ke svému strachu to nedávají najevo a mlčky přihlížejí, nebo se dokonce připojí. Je jakýmsi nepsaným pravidlem, že do věcí skupiny dospělí nemají zasahovat, a proto o tomto dění nemají být informováni. A právě na to z velké části sází i agresor, který je přesvědčen, že nikdo nebude mít odvahu někomu to sdělit, neboť by byl ostatními považován za „práskače“.

V určitém smyslu můžeme mezi aktéry školní šikany zařadit všechny osoby, které se nějakým způsobem podílejí na vytváření klidné a bezpečné atmosféry ve škole v rámci prevence nebo řešení šikany. Jsou to pedagogové, vedení školy a její další zaměstnanci a v neposlední řadě rodiče žáků. Ti všichni mohou být účastníky šikany, která se děje ve škole a mimo školu. Zaměříme se však na nejdůležitější z nich a to na agresora a oběť.

2.1 Charakteristika vlastností agresora

Nikdo není přímo předurčen k tomu, aby šikanoval, týral nebo ubližoval. Z výzkumů, které provedli někteří odborníci lze předpokládat, že některé děti k tomu mají větší dispozice než ostatní.

Vaničková uvádí, že sklon k agresivitě je geneticky podmíněn asi z 50 procent, ale zcela jistě je zapotřebí vhodného prostředí, setkání potenciální oběti s možným agresorem a mnohdy i souhry náhod, aby tyto násilné aktivity začaly¹⁴.

¹⁴ VANÍČKOVÁ, E. *Nemůžeme vinit děti!* Psychologie dnes, 2005, roč. 11, č. 7-8, s. 16-18.

Řekne-li se slovo agresor, většina si představí fyzicky vyspělého chlapce se špatným prospěchem a ještě horším chováním k učitelům, kterého se všechny děti ve třídě bojí.

Je to obecné podvědomí a ve většině případů to tak i je. Iniciátorem šikany bývá většinou jedinec starší, fyzicky vyspělejší popř. sociálně narušené osoby s malou sebedůvěrou a podprůměrnými studijními schopnostmi. Je pro něj typická touha dominovat, ovládat druhé a bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí a má sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Toto jednání pramení z přehnané sobeckosti a extrémního egocentrizmu. Díky přílišnému egoismu si agresor nepřipouští, že jiným ubližuje a nedokáže pochopit, že ubližovat ostatním se nesmí. Svou oběť hodnotí jako méněcennou bytost, pro kterou platí jiná pravidla. Agresor v některých případech přesouvá zodpovědnost za šikánování na oběť.

Tento fakt dokazují případy, kdy obvinění šikanující žáci naprosto odmítli tato nařčení i zodpovědnost za své jednání, bráníce se odpověďmi typu: „Neměl provokovat“ – „Já za nic nemůžu, on si začal.“ Tímto jednáním v sobě potlačuje pro něj nežádoucí vlastnosti, které je vedou k agresi a dítě si samo dokazuje, že ono přece takové není.

Osobnost agresora charakterizuje S. Bendl takto:

„Agresorem se stává obyčejně disharmonická osobnost. V mnoha případech pocházejí agresori z rodin, kde se buď otec, nebo matka, popř. oba společně dopouštějí fyzického nebo citového násilí. Tím, podle mechanismu nápodoby, resp. metody příkladu, své děti učí, že násilí a agrese jsou vhodné prostředky, aby člověk dosáhl svého. V rodinách agresorů se často vyskytují i agresivní sourozenci.“¹⁵

Často se v osobnostních rysech šikanujícího žáka prolínají vlastnosti jako jsou primitivní narcistické tendence – zamilovanost do sebe, sebeobdiv spojený s nekritičností, pokus o překonání pocitů méněcennosti anebo sadomasochistické sklony. Ty se vyvíjejí na pozadí citového strádání v dětství, s následnými chybami ve výchově. Co musím taky uvést je to, že agresorem se stávají žáci jak z nižších tak i z vyšších společenských vrstev, protože citové strádání probíhá i v rodinách dobře situovaných, které na své děti nemají čas.

Podle Vágnerové se agresor charakterizuje jako jedinec, pro něhož je typická zvýrazněná potřeba sebeprosazování, kterou nelze uspokojit v jiné oblasti z důvodu omezenějších kompetencí a návykem řešit svoje problémy násilím.

Dále autorka uvádí, že sklony k agresivnímu chování se formují už v předškolním věku, tzn., že agresivní sklony se u člověka vytvářejí v prvních letech života na základě instinktivní výbavy. Z dítěte se stává vysoce agresivní člověk postupně a to tak, že si pamatuje ty způsoby svého vlastního jednání, které ho dovedly k úspěchu. Zřetelnou roli hrají temperamentové dispozice, zejména impulsivnost a vznětlivost¹⁶.

M. Kolář zařadil iniciátory šikany do tří skupin, podle typu násilí, způsobu jeho užití a typu rodinné výchovy.

1.TYP

Bývá hrubý, primitivní, impulzivní, silně sebestředný s kázeňskými problémy a narušeným vztahem k autoritě, někdy je i zapojen do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování: šikana je masivní, tvrdá a nelítostná; vyžaduje naprostou poslušnost, šikanuje s cílem zastrašit ostatní.

Specifika rodinné výchovy: častý výskyt agrese a brutality rodičů; jakoby agresori násilí „vraceli“ či napodobovali.

2.TYP

Je slušný, kultivovaný, narcistický, zvýšeně nejistý; někdy jsou přítomny i sadistické tendence v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování: násilí a mučení je cílené a rafinované; často se děje beze svědků.

Specifika rodinné výchovy: vojenský dril bez lásky; lpění na dodržování pravidel.

¹⁵ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 43.

¹⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. 1 vyd. Praha: Karolinum, 1997. s. 82.

3.TYP

Typický „srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný; ne-zřídka vlivný a oblíbený.

Vnější forma šikanování: šikanuje pro pobavení sebe i ostatních; patrná snaha zdůraznit „humorné stránky“.

Specifika rodinné výchovy: nejsou významnější specifika, někdy citová deprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.¹⁷

Pro doplnění typů agresora uvádí Říčan zvláštní typ agresora, tzv. „konformního agresora“, který není iniciativní při napadení oběti, ale připojí se z konformity nebo ze strachu¹⁸.

Agresoři nepoužívají k šikanování ve skupině pouze zjevné násilí. Ve větší nebo menší míře používají psychickou manipulaci nebo myšlenkovou převýchovu. Následkem manipulace je paralyzováno samostatné myšlení, prohlubována závislost, upevňován souhlas s agresory a jejich podpora.

Agresor není na první pohled žádný psychopat, ze kterého by zlo sálalo do všech stran. Agresivita se vytváří již v období před nástupem do školy a nemalou roli zde hrají dispozice a rodinné prostředí. Jestliže se podíváme na rozdělení typů agresorů od Koláře, můžeme si všimnout, jaká specifika sehrála roli při výchově takového dítěte. Rodiny iniciátorů a aktivních účastníků šikanování významně selhávaly v naplňování citových potřeb svých dětí. Většina agresorů projevovala známky citové deprivace nebo subdeprivace. Agresoři se často setkávali s brutalitou a agresí rodičů a někdy to působilo, jako by násilí vraceli nebo ho napodobovali. Dále je pro rodiny agresorů charakteristická absence duchovních a mravních hodnot.

¹⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2 vyd. Praha: Portál, 2005. s. 86.

¹⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 33.

2.2 Charakteristika osobnosti obětí šikany

Když se dítě stane obětí šikany ve škole, rodiče si často položí otázku: „ Proč právě moje dítě a ne jiné? Proč ve škole vydírali jeho a ne jiné kamarády?“ Mnohdy se následně dostaví pocit viny, protože my jako rodiče jsme naše dítě nenaučili se lépe bránit nebo jsme ho neochránili. Popsat, jak vypadá oběť šikanování, je poněkud obtížnější než popsání charakteristiky agresora. Téměř každá skupina si najde nějakou tu menší oběť a kritéria tohoto jevu jsou velmi rozmanitá. V mnoha případech může za šikanu obyčejná náhoda. Nezávisí na tom jaká oběť vlastně je, ale v nesprávnou dobu se ocitne na nesprávném místě nebo se podobá osobě, kterou agresor nesnáší. Zkrátka při troše smůly se může obětí stát kterékoliv dítě. Tyto oběti můžeme zařadit mezi silné a nahodilé.

Pokud ale dáme stranou náhodnou šikanu, zajímají nás tzv. „typické“ oběti, které jsou na školách opakovaně týrané. V televizi, v novinách a jiných masmédiích se často setkáváme s tím, že mezi oběťmi jsou čím dál tím častěji hodní, ukáznění a bezproblémový žáci.

„Stále běžnější je, že obětí se stává typ slušného žáka, který dodržuje školní řád a ze zásady se nechce prát se svými spolužáky, nad kterými vyniká některými vědomostmi.“¹⁹

Existují rovněž určité charakteristiky, které zvyšují riziko, že někdo bude šikanován. Není těžké si představit, že agresor si vybere spíše nesmělou a bázlivou osobu než sebejistou osobnost.

Bourcet-Gravillonová uvádějí, že v amerických věznicích byla provedena studie na „snadnou“ oběť. Násilníkům byly promítány záběry procházejících se osob a byla jim položena otázka: „Koho byste si vybrali za svou oběť?“ Výsledky byly překvapivé. Ve většině případů měly zvolené oběti ustrašené držení těla, váhavou chůzi, shrbená ramena, sklopené oči a uhybavý pohled. Osoby, které šli se vzpřímenou hlavou měly pevný krok a přímý pohled si násilníci podrobeni tomuto testu vybrali zcela výjimečně²⁰.

¹⁹ JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998. s. 87.

²⁰ BOURCET, S., GRAVILLOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. 1 vyd. Praha: Albatros, 2006. s. 22.

Z této studie se dá usuzovat, že dítě, které je nesmělé má větší pravděpodobnost, že se stane obětí šikany, protože nesmělost je vlastnost, která se stěží skrývá, protože právě ona ovlivňuje mezilidské vztahy, způsob mluvy, chování, chůze atd.

Obětí se stávají i žáci, kteří mívají v širším slova smyslu tělesný či psychický handicap, případně se liší od skupinové normy a jsou v menšině. Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita nebo tělesná neobratnost.

Taky to může být vrozená tělesná vada nebo nějaká mimořádnost ve vzhledu, například po havárii nebo úrazu (což se nezdá odrazí v ponižující přezdívce, např. „Kripl“).

Někdy se ovšem stane obětí chlapec, který je velmi dobře fyzicky vyspělý, ale psychicky je zcela bezbranný. Jakýkoliv náznak agrese a měření sil ho viditelně vystraší. Často se jedná o děti, které si neosvojily pravidla hry života ve společnosti, kde je třeba umět se postavit a hlavně učit, jak si poradit sám, bez systematické pomoci jiných. Proto dítě, které bylo nadměrně hýčkané a rodiče za něj všechno řešili, není v případě problémů schopné aktivně události ovlivnit a samo najít řešení. Neumí se vypořádat s překážkami a nezíská o sobě právě hodnotné mínění a nikdy se nenaučí vytvořit si vlastní strategii jak reagovat, jak se přizpůsobit a jak se bránit. Zatímco někteří rodiče potomka svou přehnanou láskou dusí, jiní jsou na citové projevy skoupí. Nikdy děti neobejmou a neprojeví ani trochu něžnosti. Tím si děti v sobě vytvářejí výrazně podhodnocenou představu, že nejsou k ničemu, ani k tomu, aby je měl někdo rád. Z toho následně pramení, že si neosvojí pocit vnitřního bezpečí, protože je nikdo nepodpořil v tom, aby se naučily cítit silné.

Zvláštní skupinu možných obětí tvoří děti které mají odlišné tělesné znaky, cize znějící jména či příjmení nebo pro nedokonalou češtinu. Šikanované jsou pro svou odlišnost od skupinové normy. Tyto žáky nazývá Kolář „deviantní“. Jsou to žáci velmi různorodí, protože velmi rozmanité jsou i skupiny, do kterých patří. Jejich odlišnost může být jak ve směru pozitivním, tak i negativním²¹.

²¹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1 vyd. Praha: Portál, 1997. s. 58.

Jinou variantou je rasová odlišnost. Ve třídě nastává problém, jestliže se zde nachází například jediný Rom nebo Vietnamec.

Ve vyšších ročnících hraje roli začátku šikany aktuální názor krajní pravice o čistotě rasy a Romové jsou často šikanováni z tohoto důvodu.

Na druhé straně nelze popřít, že i Češi bývají šikanováni Romy. To je obrácená strana mince konfrontační situace. Děje se to tam, kde mají Romové k tomu příležitost, tedy tam, kde mají převahu.

Na školách, kde je většina Romů, je šikana osamocených Čechů velkým problémem, protože žáky nelze přeřadit na jinou školu, neboť v menších městech není jiná škola stejného zaměření.

Pokud uzavřeme skupinu obětí, která má různé druhy fyzických postižení, slabostí a znevýhodnění, musíme se zmínit o další oběti, které jsou důvodem možných záminek k ponižování, odstrkování a trápení. Jsou to jedinci, kde je v rodině špatná finanční a materiální situace. Děti jsou obětí tzv. ekonomické šikany. V dnešní době je nejmarkantnějším znakem dobrého finančního zabezpečení rodiny jednak vlastnictví mobilního telefonu, počítače, zahraniční dovolené a možnost oblékat se do značkového oblečení.

Jestliže rodina žáka není tak dobře materiálně zabezpečená, může být jedinec terčem posměchu, opovrhování nebo sociálního vyloučení z takového kolektivu. Může mít různé nadávky např. „socka“.

Jestliže můžeme zevšeobecnit, kdo se stává obětí šikany, jsou to většinou žáci, kteří se nějakým způsobem od ostatních liší. Znaky odlišnosti spočívají zejména ve vzhledu, fyzickém handicapu a psychické vybavenosti. Jak již bylo úvodem napsáno obětí se může stát kdokoliv, jestliže se nachází v nesprávnou dobu na nesprávném místě.

2.3 Pedagog jako účastník školní šikany

Jestliže se učitel dozví nebo zaznamená některý ze znaků šikany, stává se z našeho pohledu aktérem šikany a jejího možného řešení. Než se ale k šikaně nějakým způsobem dopracuje, neměl by v žádném případě přesvědčovat sebe ani ostatní, že na jeho škole šikana není. O šikaně se ve velké většině případů dovídá pedagog přímo od týraného dítěte nebo od jeho kamarádů, kterým se se svým problémem dítě svěřilo. V současné době se šikánování vyskytuje v různých podobách na všech školách, jak u nás, tak i v zahraničí.

Dle Říčana učitelé diskutují o šikaně ochotně a otevřeně, protože si uvědomují význam jejího potírání a uvádějí přesvědčivé příklady jak si s ní poradili. Následně dodávají a často prohlašují, že šikana je jenom výjimečná záležitost a nepředstavuje na jejich školách vážný problém. Jejich postoj si můžeme vysvětlit jako podcenění rozsahu a závažnosti šikanování, který na školách probíhá. To je jeden z důvodů, proč se odhalení šikanování děje jen ojediněle a následující nápravné kroky bývají ve většině případů chybné²².

Učitelé berou někdy vážně jenom viditelné následky šikany, jako jsou zranění nebo hmotné škody. Nechápou, že vulgární nadávky a jiné urážky agresorů jsou pro oběti stejně trýznivé.

„Významnou roli zde hraje chybějící teoretická příprava a nedostatek praktických zkušeností při řešení tohoto vysoce nebezpečného jevu mezi dětmi. Ty jsou do jisté míry odrazem minulých let, kdy se o šikaně, podobně jako o mnoha jiných jevech, veřejně nesmělo mluvit.“²³

²² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 41.

²³ PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. 1 vyd. Praha: G plus G, 1996. s. 76.

S tímto názorem se můžeme setkat i u dalších odborníků na tuto problematiku. Říčan uvádí, že jedním z důvodů, proč mají někteří učitelé sklon šikanu přes její závažnost ignorovat a tím jí nechávat volný průběh je to, že nejsou schopni jednotlivé případy vyšetřit a kázeňsky zvládnout. Je to i tím, že nemají velmi často jak odbornou přípravu, tak podmínky. Jejich pasivní a vyhýbavý postoj k této problematice nejvíce vnímají děti, které jsou pak často zklamány tím, jak málo učitelé dělají proti šikaně, jak jí přehlížejí, jak polovičatě a neobratně ji vyšetřují a následně málo trestají²⁴.

Po prostudování některých výzkumů, které byly provedeny v rámci diplomových prací, jsem zjistil, že od roku 2001 se situace ohledně informovanosti a řešení problematiky šikany pedagogicky rapidně zlepšila. V srpnu 2000 byla ustavena skupina při MŠMT ČR pro prevenci šikanování. Smysl zmíněné skupiny při MŠMT ČR lze vidět zejména v hledání promyšleného postupu boje proti šikanování na úrovni resortu školství v oblasti osvěty, metodiky a organizace prevence šikanování, ale i v oblasti legislativy a ekonomických rozvah. Jinak řečeno, jejím hlavním úkolem je faktická pomoc školám. Pedagogové jsou ve většině případů seznámeni s Minimálním preventivním programem nebo jiným preventivním předpisem v rámci jejich školy a na školách je zřízena funkce metodika prevence sociálně patologických jevů. Můžou se na něj kdykoliv obrátit a tím eliminovat počátky šikany.

Můžeme konstatovat, že učitel je jedním z nejdůležitějších aktérů školní šikany. Od jeho osobnosti závisí jaká bude atmosféra ve třídě a co všechno si můžou děti dovolit. Musí mít významnou autoritu, aby mohl v případě začátků šikany řešit problémy a nebál se v některých případech i trestat. Musí mít důvěru žáků, aby se za ním nebály jít, a aby věděly, že učitel problémy svojí erudovaností a odborností vyřeší.

²⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 40-41.

3 POSTUPY PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANY

Postupy řešení šikany se stanovují po hned po začátku vyšetřování na základě jistých signálů, které pedagog nebo někdo jiný zaregistruje. Je mnoho variant postupů jak řešit šikanu, ale musíme zdůraznit, že zde musí být shoda všech aktérů tuto situaci řešit. Při pokročilých stupních šikany probíhá při řešení jednotlivých případů spolupráce školy s kurátory pro mládež a dalšími odborníky ze školského resortu. Co se týče samotných metod a postupů při řešení šikany nabízejí odborníci shodně základní, osvědčený scénář jak v takové situaci má postupovat pedagog, škola a samotí rodiče agresora nebo oběti. Samotné postupy budou popsány v dalších částech této kapitoly.

Při řešení a vyšetřování šikany je nutné dodržet jistá důležitá pravidla:

- nepodceňovat žádné detaily.
- jakákoli kamufláž nebo řešení „na oko“ nemá smysl.
- dodržovat postup krok za krokem.
- vše si opakovaně ověřovat.
- respektovat osobnost každého zúčastněného.

3.1 Strategie vyšetřování šikany

Šikana bývá ve většině případů skrytou záležitostí. Základem pro odhalení šikany je to, aby si třídní učitel všiml známky šikanování, které se ve třídě nebo škole vyskytují. Tyto přímé a nepřímé znaky byly popsány v předchozí kapitole. Ke každému závažnějšímu případu by si měl přizvat výchovného poradce nebo psychologa.

Metody a strategie vyšetřování šikany, které má učitel k dispozici se v podstatě neliší od metod, které používá policejní vyšetřovatel. Při vyšetřování ve škole musíme brát v úvahu hlavně věk dítěte a rozsah šikany. Musíme postupovat laskavěji, šetrněji, ale principy zůstávají stejné.

Jednou z největších chyb je začít vyšetřování u podezřelých agresorů. V tomto případě je největší chyba ta, že pedagog se nic nedozví, navíc často umožní tímto jednáním definitivní zničení důkazů a v nejhorším případě může ohrozit zdraví a život obětí. Agresoři často úporně a vynalézavě lžou, používají falešných svědků a nutí oběti ke lhaní či odvolání výpovědi.

Co tedy dělat, když se ve škole zjistí šikana?

Kolář uvádí dva druhy strategií vyšetřování šikany²⁵.

První typ je časově náročný a je použitelný v rámci tradiční pedagogické odbornosti, nazývá se strategií první pomoci. Jedná se o strategii lokální a vnější. Tato strategie zahrnuje pět kroků a dá se využít univerzálně ve všech případech, kdy dáváme první pomoc nemocné skupině. Dosahování cílů jednotlivých kroků je pružné a alternativní.

Vlastní strategie první pomoci zahrnuje pět kroků:

1) Rozhovor s informátory a oběťmi.

Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátorem, např. kamarádem šikanovaného. Dále pokračujeme v rozhovoru s oběťmi, nikdy ne s podezřelým pachatelem

2) Nalezení vhodných svědků

Druhým nesmírně důležitým krokem je vytipování členů skupiny, kteří by byli ochotni pravdivě vypovídat. V tomto bodě se dělá nejčastěji chyba.

3) Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů)

V této fázi postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti přistoupíme ke konfrontaci dvou svědků. Zde je potřeba vyvarovat se konfrontaci oběti a agresora, aby nebyla oběť při setkání s agresorem pod psychickým tlakem a neodvolala svoji pravdivou výpověď.

.

²⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 86.

4) Zajištění ochrany obětem

Nikdy nesmíme oběť ponechat svému osudu. Jestliže je oběť v bezprostředním ohrožení musíme jí bezpodmínečně zajistit ochranu.

5) Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Tato fáze je ve vyšetřování posledním krokem. Dokud nemáme zmapovaný přesný obraz šikanování a nemáme nashromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit.

Hlavně však dostanou zprávu, že někdo žaloval a toto vede většinou k zametení stop a dále si agresori jdou vyřídit své účty s obětí za oznámení.

U běžných šikan jsou všechny kroky strategie nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat. Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů, čili vnějšího obrazu šikanování.

Kolář upřesňuje ke strategii vyšetřování důležitou věc, že:

„Výpovědi k jednotlivým otázkám je nutné důkladně zapsat a uspořádat do kvalitního důkazního materiálu. Musíme mít jistotu, jak šikanování konkrétně probíhalo. Nejdůležitější je vypracování přehledu hlavních typů agresorů (iniciátorů, aktivních účastníků a agresorů, kteří jsou současně obětí), u jejich jmen si poznamenáme přesné údaje kdy, kde, jak a komu co udělali.“²⁶

Tyto důkazní materiály potřebujeme i pro sebe, abychom byli chráněni před stížnostmi rodičů agresorů.

²⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2 vyd. Praha: Portál, 2005. s. 113-114.

Druhý typ, který uvádí Kolář je strategie vnitřní a globální. Mezi tyto strategie lze zahrnout speciální sociometrické šetření celé skupiny, vyšetřování všech žáků apod. Zabráníme tím odhalení, kdo na koho něco prozradil. Proto hovoříme o taktice globální. Tento typ strategie vyžaduje vysoce odborné a psychologicky tvrdší postupy, jelikož je používán pro vyšetřování pokročilých šikan a ve skupině bývá velmi silný organizovaný odpor proti vyšetření. Je zde dobré ověřovat pravdivost výpovědi²⁷.

Podobnou strategii vyšetřování uvádí Pavel Říčan.

Zdůrazňuje čtyři hlavní zásady správného postupu:

- 1) Chránit zdroj informací, neprozradit ho.
- 2) Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůže dokázat.
- 3) Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.
- 4) Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.²⁸

Závěrem můžeme konstatovat, že při zjištění by si nejprve měli pedagogové nebo ředitel sám promluvit s rodiči oběti a pak s obětí. Následně by měl pro potvrzení svého podezření získat věrohodné svědky. Měli by to být kamarádi oběti nebo žáci ze skupiny, kteří jsou pozitivně naladěni. Rozhovory by měly být diskrétní, bez obecnstva, pokud možno dokonce tak, aby nikdo nevěděl, že takové rozhovory probíhají. Po pečlivém prozkoumání a zadokumentování všech důkazů nakonec provedeme rozhovor s agresorem a pokusíme se sjednat okamžitou nápravu. Důležité je také, aby na každé škole byl alespoň jeden člověk, který se touto problematikou zabývá blíž a je schopen odhalit a diagnostikovat šikanu v počáteční fázi.

²⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2 vyd. Praha: Portál, 2005. s. 113-114.

²⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 64-65.

3.2 Řešení šikánování z pohledu pedagoga a školy

Prvním krokem k řešení šikany ve škole je ten fakt, že pedagog nesmí přesvědčovat sebe ani druhé, že ve škole šikana není - v nějaké podobě je v současnosti v každé škole.

Řešení se však obvykle zahajuje na základě nahodilých alarmů nebo například na základě telefonického oznámení rodičů, kteří mají podezření na týrání svého dítěte. Může se taky stát, že zavolá kamarád oběti, či přijde osobně za učitelem nebo jinou autoritou ze školy. Pokud se učitel dozví o konkrétním případě šikany, prvním pravidlem je zachovat klid. Výraz hněvu a odsouzení je na místě, ale musí mít formu, která děti přesvědčí, že co se děje ve třídě nebo na jednotlivci není správné. Než je přistoupeno k samotnému řešení šikany je velmi důležité zjistit jak závažná šikana je a jaká je atmosféra ve skupině. Řešení šikany v jejích počátcích, je méně náročné, než šikana v nejhorsím stádiu. Na počátku není šikánování ještě přijato všemi členy a pedagog to může rozlišit od pokročilé šikany tím, že žáci jsou v rozhovorech ještě docela sdílní.

Říčan se zabývá řešením šikany z pohledu pedagoga a školy z různých úhlů. Nejprve stanovuje úkoly, které staví odhalená šikana před školu, dále se zabývá povinnostmi a možnostmi řešení. Podle autora se má pedagog při zjištění šikany, za každou cenu snažit uchránit oběť před dalším hrubým násilím, v krajním případě i tak, že ji na několik dní zbaví školní docházky, aby získal čas na vyřešení celé záležitosti. Na druhé straně uvádí, že pedagog nemá mít k oběti projevy přehnaného soucitu a hyperprotektivní přístup²⁹.

Pedagog následně jedná se všemi aktéry šikany. Na závěr jedná individuálně s agresorem. V méně závažných případech, jde-li o dítě socializované a ze slušné rodiny, postačí domluva, během níž agresor pochopí, že jeho jednání překročilo rámec přípustné legrace. Toto platí zejména u mladších dětí. Je zde na místě uvědomit si, že delší domluva, v některých případech působí kontraproduktivně. Domluva má zpravidla obsahovat i hrozbu sankcemi. Odborníci uvádí různé sankce, přičemž některé z nich jsou v našich podmínkách použitelné jen výjimečně.

²⁹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 54-63.

-

Zde je stručný obsah některých sankcí:

- zdržení žáka ve škole po vyučování.
- oznámení prohřešku rodičům.
- „oficiální“ stížnost řediteli.
- oznámení prohřešku na schůzi rodičů nebo na shromáždění žáků několika tříd.
- důtka, případné snížení známky z chování.
- přeložení na jinou školu.
- oznámení na policii.
- vyloučení ze školy.
- nařízení ochranné výchovy.
- umístění v diagnostickém ústavu.

Pokud pedagog ví, že na daného agresor žádná z uvedených sankcí neplatí, soustředí se na to, aby problémového žáka dostal ze školy.

Někteří pedagogové doporučují řešení šikany s agresorem po dobrém, tzn. laskavou cestou a snahou o porozumění. Otázka je, jak při tomto řešení ochránit oběť a neoslabit u dětí smysl pro spravedlnost. Pedagog v rámci řešení šikany musí jednat s rodiči obou stran, v závažnějších případech má jednání vést ředitel školy. Jestliže jsou jednání neproduktivní co se týče ochoty řešení, nedoporučuje se jednání protahovat. Na druhou stranu, pedagog by neměl hned od začátku nasadit obviňující tón, dokud se nepřesvědčil, že snaha o nápravu je beznadějná. Na závěr je potřeba dohodnout společný postup jak se celá záležitost vyřeší a výsledek se zaznamená. Při jednání s rodiči oběti musí pedagog ujistit rodiče, že škola udělá pro dítě vše co je v jejich silách. Způsob jakým byla celá záležitost vyřešena by měl pedagog oznámit celé třídě. V rámci oznámení musí vysvětlit proč a jak budou viníci potrestáni. Zároveň se obrátí na třídu, aby nepřipustila další šikanu a zdůrazní žákům, že všichni za daný stav nesou odpovědnost. Někdy se doporučuje, aby se tyto setkání několikrát opakovali a v rámci těchto setkání se má dát prostor k diskusi dětem.

Každá sankce, kterou pedagog použije vůči provinilci, musí být všem jasně vysvětlena. Jen tak může být pedagogicky účinná.

V praxi se často setkáváme s tím, že pedagog se situace, kdy má podezření, že je některé dítě šikanováno bojí. Bojí se zapojit do procesu odhalení šikany a následného řešení, jelikož má strach z potenciálního rozruchu a negativních reakcí rodičů. Mnohdy může mít strach i z vlastní reakce, z vlastní nepřipravenosti na tak závažnou situaci. V první řadě je zapotřebí, aby si boj se šikanou vzala za své celá škola, celý pedagogický sbor, aby učitelé možná podezření mezi sebou konzultovali, aby svou snahu zabránit šíření šikany vzájemně oceňovali. V obtížné situaci odhalení šikany oporu totiž potřebuje i pedagog sám.

Závěrem můžeme shrnout, že pedagog by měl naslouchat dětem i rodičům. Jestliže se o šikaně učitel dozví, nikdy ji nesmí zlehčovat a podceňovat. Vždy má spolupracovat s rodiči a vyšetřuje-li šikanu, má mít na mysli, že bývá skrytá a rafinovaná a těžko se dokazuje. Pedagog by měl v rámci prevence a řešení šikany pravidelně a opakovaně využívat anonymní dotazníky ověřující výskyt a druhy šikany ve své škole.

3.3 Řešení šikanování ze strany rodičů

Jestliže dítě nemá dostatečnou podporu u rodičů v rodině, nezmůže se zpravidla na žádný odpor a snaží se nějak přežít ve skupině.

Podle Bendla se oběti ocitají mezi dvěma tábory. Jestliže jdou za rodičem s tím, že jim někdo ubližuje, rodiče jim poradí, ať celou záležitost nahlásí učitelce. Tím celou situaci zlehčí nebo jim v některých případech dokonce vynadají, že nestojí za nic a pošlou je nech si to vyřídí s agresorem sami. Výsledkem bývá to, že oběť rezignuje a poslušně přijímá roli obětního beránka. Dále autor uvádí, že někdy rodiče nechtěně přispívají k šikanování dětí tím, že na ně kladou nepřiměřeně vysoké nároky a doufají, že jejich děti dosáhnou toho, co jim se nepodařilo. Když se dítěti nedaří tyto představy naplňovat dávají mu to patřičně najevo. Jejich sebevědomí trpí a dítě ztrácí sebedůvěru, neboť je stále doma konfrontováno s tím, že je k ničemu. Pak se může stát lehce předmětem zájmu agresorů³⁰.

³⁰ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 164-165.

Z pohledu rodiče jsou tyto uvedené příklady špatným řešením. Jestliže zjistíme nebo si všimneme, že je dítě šikanováno, je třeba co nejrychleji konat a udělat všechno proto, aby jsme dítěti co nejúčinněji pomohli.

Řičan shrnuje své rady pro rodiče do osmi bodů. Zdůrazňuje, že rodič se nachází v situaci krize, jejíž řešení rozhoduje o budoucnosti dítěte.

Nestačí celou záležitost jenom oznámit ve škole, rodič se musí na celé záležitosti aktivně podílet. Některé z následujících rad platí bez výjimky, některé musíme zvážit dle situace a podmínek, které nastaly.

- 1) Ujistěte dítě svou podporou a ochranou. Zde je potřeba vysvětlit dítěti, že se postaráte o jeho bezpečnost a že se na vás kdykoliv může obrátit
- 2) Zaznamenejte přesně, co se stalo, případně kolikrát, kdy to bylo a kdo byl přítomen. Snažte se zjistit podrobně celou situaci, jelikož dítě může ve strachu podat nepřesné informace důležité v pozdějším dokazování nebo může na něco zapomnět.
- 3) Jde-li o velmi vážné ubližování, neposílejte dítě do školy, dokud nemáte jistotu, že se věc řeší správným způsobem.
- 4) Oznamte neprodleně šikanu třídnímu učiteli, pokud máte důvěru v jeho schopnosti a dobrou vůli věc řešit. Pokud ne, stěžujte si rovnou řediteli. Je dobré jít k jednání ve dvou nebo s osobou, která ví pohotově a energicky jednat. Jestliže předpokládáte, že škola má dobrou vůli jednat není potřeba tuto osobu brát sebou.
- 5) Žádejte představitele školy, aby vám ihned sdělil, jak hodlá postupovat. Vycházejte z toho, že škola je povinna zajistit dětem bezpečí. Neplní-li škola tuto povinnost, je možno jí žalovat nebo si můžou stěžovat u České školní inspekce MŠMT. V tomto krajním případě je dobré, aby jste se spojili s dalšími rodiči šikanovaných dětí.
- 6) Sejděte se s rodiči agresora a požádejte je, aby své děti usměrnili. Jsou-li to slušní lidé, budou vám jistě vděční za upozornění a vyjdou vám vstříc.

- 7) Je-li to možné, zajistěte dítěti ochranu. V tomto případě je dobré doprovázet po cestě do školy a ze školy.
- 8) Dokud nebude záležitost vyřešena, denně ji sledujte. S dítětem o ní mluvíte a nešetřete časem. Jeho názory berete vážně, i když se jimi nebudete vždycky moci řídit³¹.

Dalším řešením ze strany rodičů je spolupráce mezi rodiči oběti a rodiči agresora. Je to v mnoha případech složitá záležitost, jelikož rodiče agresora v mnoha případech spolupracovat nechtějí a vyhýbají se mu. V krajním případě můžou rodiče oběti podat trestní oznámení na agresora a věc škola předá na řešení kurátorovi mládeže.

Podpora vyšetřování ze strany rodiny je velice důležitá; rodina by měla dát najevo zájem celou situaci vyřešit. Jak ve škole, tak doma by rozhovor s obětí měl probíhat v atmosféře podpory a důvěry a nemělo by chybět opakované ujištění dítěte, že svěřit se bylo nejlepší řešení. Rodičům lze poradit, aby trvali na tom, že chtějí být informováni o všech krocích, které budou v případě řešení šikany učiněny. Dále by se rodiče nikdy neměli bát jít za pedagogem a vzniklou situaci řešit. Jestliže nelze učinit vhodná opatření, měli by požádat o přeložení dítěte do jiné třídy, případně školy. Aby se situace neopakovala, měli by mít rodiče zmapováno předem, jaké tam vládou poměry.

3.4 Překážky efektivního řešení šikany ve škole

K tomu, aby bylo řešení efektivní a účinné, musí existovat snaha tuto problematiku řešit. Musí se taky využít určitých příznivých podmínek a okolností a to jak ze strany pedagogů nebo jejich nadřízených orgánů tak ze strany rodičů. Musíme si uvědomit, že do tohoto skrytého světa je obtížné proniknout a existuje zde mnoho faktorů, které brání tomu, aby se celá záležitost vyřešila.

³¹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 64-65.

Stanislav Bendl uvádí šest faktorů, které brání efektivnímu řešení šikany. Tyto faktory nejsou striktně vymezeny. Jde o prolínání jednotlivých dějů, kde výsledkem je to, že se šikana těžko vyšetřuje a dokazuje³².

Jedním z faktorů, které brání řešení šikany je nepřehlednosti situace. V určitých případech je těžké rozpoznat, kdo je agresorem a kdo obětí, neboť oběť je často tyranizováním ze strany agresorů rovněž dohnána k agresi. To platí zejména pro zvláštní skupiny dětí, kde jsou oběti zároveň agresory a tím je celá situace značně nepřehledná.

Dalším faktorem můžou být ředitelé a vedení školy. Tento problém má dvě roviny. V prvním případě je to nezáměr vedení škol přiznat existenci šikany. Kdo z rodičů by zapsal své dítě na tuto školu? Jestliže si školy nepřiznají tento problém tak jakoby vlastně neexistoval. Hlavním faktorem pro vedení školy je získat co nejvíce žáků a to dosáhnou jenom tím, že jejich škola bude mít dobrou pověst. Druhým aspektem je chování ředitelů škol k učitelům. V některých školách jsou učitelé zastrašováni vedením školy. Důvodem pro neřešení šikany ze strany vedení je to, že dávají pedagogům různé příklady z minulosti a říkají, že škola má sice opatření proti šikaně, ale ty nemají velký smysl a kromě nejzávažnějších případů berou šikanování jako součást procesu dospívání. Problematika zastrašování spočívá např. v intrikování v pedagogickém sboru, obviňování kolegu z neodbornosti, shazování a bagatelizování pracovních výkonů.

Agresoři vědí, resp. tuší, že za své chování nebudou potrestáni, protože škola k tomu nemá žádné pravomoce. To je dalším problémem při řešení šikany. Jsou to nedostatečné legislativně-kázeňské pravomoce školy. Pro agresora není dvojka z chování žádným trestem. Učitelé nemají možnost problémového žáka okamžitě izolovat v nějakém diagnostickém ústavu, kde by dítě muselo pobývat určitou dobu, dokud by nedošlo k jeho nápravě. Proto požadují zvýšení kompetencí jak tuto otázku okamžitě operativně řešit a ne jenom metodické odkazy, které jsou dané v pokynech MŠMT.

³² BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s.67.-77.

V mnoha případech je dalším faktorem nezájem učitelů přiznat existenci šikany ve své třídě (škole). Učitel o šikaně ve své třídě ví, ale nepřizná tuto skutečnost ani rodičům, ani svým kolegům, neboť v ní vidí své osobní selhání. To je pak důvodem pro bujení šikany na škole, protože agresor vidí, že se mu nic neděje a naopak žák, který je šikanován je obviněn z toho, že žaluje a všechno si vymýšlí. Další selhání bývá v případech, kdy učitel zasáhne proti šikanování pouze ve vybraných, resp. výjimečných případech. Oběti šikany potvrzují, že učitelé zasahují spíše v případech, kdy jde o fyzické násilí nebo ztrátu osobních věcí, než při incidentech týkajících se verbálních útoků. Toto selhání může mít původ ze strachu učitele zasáhnout proti šikaně kvůli obavě konfliktu se žáky protože se je bojí nebo v případech, kdy šikana vyhovuje některým učitelům. Učitel si kompenzuje pocit ukřivdění a žáky vnímají jako nepřátele, tím si uspokojuje nějakou svou potřebu nebo toleruje nebo šikanu v rámci udržení pořádku a kázně na školách tak jako je tomu např. na vojně.

Jedním z nejdůležitějších faktorů v procesu efektivního řešení šikany jsou žáci samotní. Složitost vyšetřování spočívá v tom, že oběť se bojí oznámit šikanování. Mlčí a má většinou strach z odplaty agresora, protože je jí běžně vyhrožováno, že jestli něco řekne, bude potom situace daleko horší než dosud. V mnoha případech agresor předstírá oběti falešné kamarádství. Zde platí pravidlo, že žalovat se nemá, proto šikanovaný nic neřekne, aby nevypadal jako zrádce. Druhou skupinou žáků v kolektivu jsou ti, kteří šikanování nejsou, ale mají strach zastat se obětí aby se příště nestaly obětí samy. Tito žáci většinou mají soucit s obětí a agresorem pohrdají, ale neudělají nic proto, aby se situace změnila. Jestliže není oběť jejich kamarád, tak jedinci, který je šikanován, přisuzují malou prestiž v hierarchii a bývá jim taky nesympatický. Posledním případem, kdy je vyšetřování komplikované, je velmi zvláštní jev, který zůstává vnějšmu světu nepřístupný. Jde o vzájemnou vazbu nebo závislost mezi agresorem a obětí. Tuto znalost musíme podle autora využít hlavně při vyšetřování, kde existuje jakýsi skrytý scénář spolupráce, kdy oběť vypadá jako nejlepší kamarád trýznitele a vykoná vše co mu agresor řekne, nebo se sám podbízí. např. u trestné činnosti – vykonává rozkazy jako loutka.

Posledním faktorem bývají rodiče. Vyskytují se případy rodičů, kteří brání řešení efektivnímu řešení šikany. Může to být tím, že vedou své děti k tomu, aby se dokázali uplatnit v kolektivu a tím je programově vedou k násilí. Další problém nastává, když mají spolupracovat se školou, která jejich dítě označila za agresora. Odmítají toto vyšetřování, nespoupracují a odmítají si přiznat, že původci jsou jejich děti.

V této kapitole jsem se zabýval překážkami, které brání efektivnímu řešení šikany. Při vyšetřování je potřeba vzít všechny tyto faktory v potaz, jelikož se stává, že na potlačení pravdy se podílejí všichni ti, kteří by měli věc spravedlivě vyšetřit. Hlavním důvodem selhání, kromě bagatelizace, je neznalost těchto faktorů a následná fatálnost následků.

4 PREVENCE ŠIKANY VE ŠKOLE

Prevenčí rozumíme jakékoliv opatření realizované s cílem předejít problémům a následkům spojených s výskytem agresivního chování a šikany. Nabídka těchto opatření je velmi široká a liší se v tom jaký má široký záběr. Může to být od malé rady až po rozsáhlé intervenční programy nebo co se týče skupiny můžou tyto opatření řešit šikanu v malém kolektivu ve třídě až po až po opatření pro celou školu.

Říčan uvádí, že prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedošlo, tak i tam, kde k ní prokazatelně dochází a jsou zde uplatněna opatření k bezprostřední nápravě. Dále upozorňuje na ten fakt, že aby nedocházelo k opakování problémů tak se musí pracovat na odstranění hlubších příčin³³.

V tomto ohledu je škola a školské zařízení jedním z nejdůležitějších článků, které mají odpovědnost za předcházení a vznik tohoto problému a následně k včasnému a odbornému řešení, jestliže se šikana na škole vyskytla. Jak je možno vidět z různých výzkumů tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.

„ Velkou úlohu může sehrát tzv. nespecifická prevence, tj. prevence, při které nepadne o šikaně ani slovo. Její princip spočívá v tom, že žákům nabídne takový program, který jim v podstatě ani neumožní pomyslet na chování, které označujeme jako agresivní, násilnické, problémové, neukázněné či sociálně patologické. “³⁴

³³ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 71.

³⁴ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 84.

Mezi základní opatření v rámci prevence je důležité zařadit informovanost dětí, co je to šikana, jaké jsou její znaky, jaké může mít následky a na koho se mohou obrátit v případě, že se s ní setkají. Toto téma je často z pohledu škol a jejich vedení podceňováno, jelikož si šikanu na svých školách nepřipouštějí. Se seznámením celé problematiky šikany by měla škola přistoupit taky na proškolení celého pedagogického sboru a je dobré aby byly s jednotlivými opatřeními, které v rámci prevence probíhají na škole seznámeni taky rodiče.

Tendence podceňovat počáteční projevy šikany je zvláště nebezpečné pro možnost jeho stupňování. V oblasti šikanování se rozlišuje prevence primární, sekundární a terciární.

Je nutné dodat, že všechny druhy prevence nejsou striktně vymezené. Navzájem se prolínají nebo doplňují.

4.1 Primární prevence

O primární prevenci můžeme mluvit v případě, že k samotné šikaně ještě nedošlo.

Bendl uvádí, že nejlepší ochranou proti šikanování v rámci primární prevence je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, školní komunity. Účinným prostředkem jsou přirozené komunity jako školní parlament, třídní samospráva nebo celoškolská setkání, kde si žáci vyměňují své zkušenosti³⁵.

Odborníci k této problematice navrhuje aby každá škola měla vypracovaný svůj speciální program proti šikaně, který ji dokáže včas odhalit a léčit. Jednou z podmínek tohoto programu je vytvoření příznivého klimatu ve třídě. Na některých základních školách, které mají svůj speciální program, probíhá dvakrát ročně ve třídách sociometrické šetření formou dotazníků. Výsledky z dotazníku jsou vyhodnoceny odborníky a následně je třídním učitelům nastíněna problematika na, kterou se mají v rámci třídnické hodiny zaměřit. Je potřeba docílit toho, aby třída začala pracovat jako sociální skupina

³⁵ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 78.

K samotné primární prevenci můžeme zařadit taky školní přednášky a besedy, kde se rodičům vysvětlují základní mechanismy fungování šikany, pěstování zdravého sebevědomí u dětí a učení rodičů jak rozeznají první signály šikany, které dítě vysílá. Dále se v rámci besed rodiče informují o tom co je všechno udělat při zjištění šikany a na koho se můžou obrátit.

Důležitou součástí v rámci primární prevence jsou taky různé letáčky nebo brožury, v kterých může být malý test, který může charakterizovat osobnost oběti nebo agresora.

Mezi preventivní opatření, které školy nejčastěji provádí v rámci primární prevence můžeme zařadit:

1) Prevenci ve výuce

Důležité je, aby výuka byla zajímavá, vyučování pestré a zapracování tématu prevence šikanování je potřeba využít zejména v předmětech, které se přímo vztahují k prevenci sociálně patologických jevů. Můžeme sem zařadit předměty jako například občanská nauka, základy společenských věd a výtvarná výchova.

Bendl uvádí, že pokud osnovy, obsah vyučování, metody a formy jeho prezentace nebudou pro děti motivující a pokud do nich nebudou začleněny a následně úspěšně rozvíjeny prvky pozitivní socializace, mohou žáci vyjadřovat své odmítání cílů školy prostřednictvím nejrůznějších deviantních forem chování, včetně šikanování³⁶.

Z toho vyplývá, že učitel musí mít promyšlenou strukturu vyučovací hodiny tak, aby byl obsah výuky atraktivní a poutavý. Může k tomu použít různé didaktické techniky. Pro žáky není in učitel, který sděluje žákům jenom nepodstatné informace, které musí jenom memorovat.

³⁶ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 85.

2) Využití volného času jako prevence proti šikanování.

Smysluplné využití volného času ve škole během přestávek, po vyučování i mimo školu je jednou ze základních podmínek úspěšného preventivního působení. Když je někdo zaujatý něčím užitečným a zajímavým, nemá čas ani chuť vymýšlet, komu by naschvál ublížil. Doporučuje se také přehodnotit zákaz vstupu na školní hřiště v areálu po vyučování i když se ví, že je těžké najít způsob jak by se daly využít zejména z hlediska bezpečnosti dětí.

Při návštěvách škol je možné setkat se i s takovými jevy, že pingpongový stoly, počítače, klavíry, knihovny jsou pozamykané, nepřístupné během přestávek ani po vyučování. V tomto případě je na zamyšlení zda není lepší je za určitých přesně stanovených pravidel dát dětem k dispozici k jejich využívání.

3) Minimální preventivní program (MPP)

Je to vypracování základní strategie prevence sociálně patologických jevů školy nebo školského zařízení. MPP je vypracován vždy na příslušný školní rok (krátkodobé cíle primární prevence) nebo v časově delším horizontu (dlouhodobá preventivní strategie). Priority na každý rok v rámci MPP vyhláší ministerstvo školství. MPP je součástí výchovně vzdělávacího programu školy a odráží specifikace regionu, školy (školského zařízení). Zpracování vychází z aktuální situace na škole a reflektuje evaluaci průběhu předchozího období (školního roku). MPP vypracovává školní metodik prevence v úzké spolupráci s ostatními pedagogickými pracovníky za podpory vedení školy. Opírá se zejména o užší tým pracovníků (výchovný poradce, školní psycholog). Je iniciátorem, koordinátorem a zpracovatelem MPP. Průběžně vyhodnocuje preventivní strategii školy a vypracovává závěrečnou evaluační zprávu za příslušný školní rok. Tato zpráva je obvykle součástí výroční zprávy školy. V rámci MPP škola vypracovává volnočasové aktivity pro děti, programy aktivního sociálního učení např. skupinové práce a v neposlední řadě jsou zde popsány strategie a cíle v rámci prevence patologických jevů na škole, mezi které šikana patří. Při vypracovávání MPP musí metodik postupovat podle určitých pravidel. Jsou to zejména stanovení cílů pro příslušné období, proč jsou stanoveny priority MPP, z jakého výchozího bodu začínáme pracovat na odstranění patologických jevů, co škola nabízí a naopak co se jí nedaří.

Po vypracování MPP je důležité průběžné vyhodnocení akcí a činností, které škola stanovila a nakonec je celý program vyhodnocen.

4.2 Sekundární prevence

V rámci sekundární prevence, kdy k problému již došlo, se doporučují taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily.

Mezi tyto opatření Bendl zařazuje včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, výchovnou práci s agresory a dále pedagogická opatření na ZŠ jako je ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči oběti a agresorů a jednání s kolektivem třídy³⁷.

V rámci jednání s kolektivem ve třídě jde v podstatě o to, aby třídní učitelé začali pracovat se skupinovou dynamikou třídy. Myslí se tím cílená práce se silami, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě. K tomuto musí být pedagog odborně připraven a musí ve skupině podporovat pozitivní vztahy. Jednou z forem vytváření pozitivních vztahů ve třídě je výchova dětí k demokracii.

Podle Říčana není výchova dětí k demokracii jenom záležitostí výuky ve speciálních předmětech, je to i samotné jednání učitele s dětmi a jejich rodiči. Mezi hlavní zásady patří naslouchání dětem, jejich názorům a možnost s nimi diskutovat, vysvětlovat jim co jde a proč to nejde. V rámci pěstování demokracie je dobré dávat dětem možnost volby. Tím jim dáváme možnost rozhodování a pocit, že můžou něco rozhodnout³⁸.

Mezi hlavní zásady patří i otevřeně informovat rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech a chybách, ke kterým došlo. To je cesta k důvěře, někdy nepříjemná, ale nutná. Musí jim být řečeno, že škola dělá všechno pro to aby na jejich dítě bylo v bezpečí a v případě zjištění šikany budou použity ty nejtvrďší sankce proti pachateli. Tím se dává varovný signál pro rodiče, že nebude trpěna žádná benevolence nebo výchova ostrých loktů.

³⁷ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. 1 vyd. Praha: ISV, 2003. s. 78.

³⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1 vyd. Praha: Portál, 1995. s. 78.

„Šikanu velmi účinně ovlivňují programy zaměřené na vytvoření pozitivní školní atmosféry, neboť žáci si v takovém prostředí lépe uvědomí, jak svým chováním, úmyslným nebo neúmyslným, mohou druhým ublížit, a cítí potřebu chovat se k sobě vzájemně pozitivně.“³⁹

Sekundární prevenci můžeme taky přizpůsobit podle míry šikany na škole. Počáteční podoby šikanování diagnostikují a řeší třídní učitel a výchovný poradce, popř. školní preventista. Při pokročilých šikanách probíhá spolupráce školy s odborníky ze školského resortu a odborníky ze státních i nestátních institucí. Co se týče samotné sekundární prevence, konkrétních metod a způsobu ochrany dětí na školách, nejvystižněji ji popsal z pohledu praktika poradenský psycholog a psychoterapeut Michal Kolář v knize *Bolest šikanování*⁴⁰.

Mezi další preventivní opatření, které školy provádí v rámci sekundární prevence můžeme zařadit:

1) Kontrola krizových míst, kde dochází k šikaně

V tomto programu jde o to, aby se nejprve zmapovali kritická místa, čas a způsob šikany. Tyto informace můžeme zjistit dotazníkem. Po jeho zpracování a vyhodnocení se zpracuje systém kontrolních opatření. Nejprve se však musí vyjasnit co se bude za šikanování považovat, jaké přesné projevy v chování naplňují podstatu šikany a jak má zareagovat pedagog nebo kdokoli jiný, když se stane i náhodným svědkem takového chování.

2) Využití dotazníku o šikaně

V rámci prevence je dobré zjistit jaké je klima ve třídě mezi žáky a zda nedochází šikaně některých dětí. Proto je dobré využít ke zjištění daného stavu dotazník, který školám může po vyhodnocení výsledků pomoci sestavit a realizovat program konkrétních výchovně preventivních a sankčních opatření. Aby byly dosaženy co nejlepší výsledky je důležité aby byl dotazník anonymní a průzkum se prováděl nejméně dvakrát do roka. Následně musí být vyhodnocení a škola musí dát najevo, že bude dělat všechno proto, aby odstranila nebo zabránila šikaně na škole.

³⁹ KYRIACIOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1 vyd. Praha: PORTÁL, 2005. s. 40-41.

⁴⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2 vyd. Praha: Portál, 2005. s. 105-203.

4.3 Terciární prevence

Terciární prevence spočívá v oddělení agresora od oběti šikany. Můžeme to učinit několika způsoby. Agresor je převeden do druhé třídy. Toto opatření je vhodné jestliže i sám agresor má tendence k nápravě. V mnoha případech je toto opatření nevyhovující, jelikož se oběť se svým tyranem opakovaně potkává na chodbách nebo v okolí školy, Účinnějším způsobem je převedení agresora na druhou školu. Po tomto oddělení je potřeba aby se bu dovala důvěra mezi žáky, že je schopna škola zabezpečit bezpečnost všem a musí se docílit toho aby došlo ke změně klimatu na škole, které by se mělo stát více otevřenější problémům, ale také k nim méně lhostejné, se snahou je vyřešit. Klima má být důvěryhodné, se stanovením jasných pravidel, norem, ale i sankcí. Terciární prevence ve smyslu zabránění dalšímu asociálnímu nebo antisociálnímu chování původce šikany, spočívá v jeho spolupráci se Středisky výchovné péče (SVP), nebo dalšími výše uvedenými institucemi, zabývající se problematikou prevence sociálně patologických jevů. Může to být například spolupráce s kurátory pro mládež nebo spolupráce s Policií ČR.

1) Střediska výchovné péče (dále jen SVP)

Tvoří svou strukturou a zaměřením činností významný článek v prevenci a řešení šikanování. Pečují o ty, kteří jsou šikanou zasaženi – tedy o oběti i agresory. Svými specifickými programy mohou pomoci při utváření nových, zdravějších vztahů v nemocné skupině. SVP jsou připravena poskytovat odborné rady jak rodičům, tak pedagogům v situacích spojených se šikanováním. Své místo mají i v širším seznamování veřejnosti se vším, co se šikanou souvisí. V rámci terciární prevence střediska pracují s agresorem, který je zde zařazen do diagnosticko-terapeutického pobytu, který trvá dva měsíce. Tyto pobyty využívají rovněž oběti šikanování u kterých je zejména posilováno sebevědomí a jsou navozovány reálné situace, které musí oběť umět zvládat.

2) Oddělení sociální prevence – kurátoři pro mládež

Kurátoři pro mládež v rámci terciární prevence pracují s agresory a jejich rodinami, kde má dítě výchovné problémy (doma nebo ve škole), popř. když je nad ním nařízena ústavní a nebo ochranná výchova. Činnost kurátorů spočívá v práci s agresorem nebo rodinou, ve které má dítě výchovné problémy a dále spolupracují s různými institucemi, jako jsou např. pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, školská výchovná zařízení (diagnostické a výchovné ústavy, dětské domovy), Policie České republiky, soudy a v neposlední době se školskými zařízeními zvláště se základními a středními školami, se kterými řeší výchovné problémy jejich žáků a studentů. Kurátoři pro mládež provádějí šetření v rodinách pro potřeby orgánů činných v trestním řízení a následně se účastní výchovných komisí kde se projednávají výchovné problémy žáků na školách. Další činností kurátora je návštěva dětí a mladistvých v diagnostických ústavech, dětských domovech a výchovných ústavech pro mládež v pravidelných tříměsíčních intervalech. Rovněž vydává souhlas s pobytem dětí, u nichž byla nařízena ústavní výchova, mimo zařízení.

Závěrem lze konstatovat, že systém prevence musí umět zasahovat včas a efektivně a to se zaměřením nejen na dítě, ale také na rodiče tak, aby bylo možné realizovat co nejvíce alternativ řešení a předcházení výchovným problémům. Vyžaduje rovněž jasné vymezení povinností a zodpovědnosti školy řešit situaci, když se šikanování odehrává přímo ve škole nebo mimo školu. Prevence je zaměřená na neakceptovatelné projevy chování a současně také na detekci a korekci nevhodných výchovných stylů rodičů. Za cíl si rovněž klade analyzovat příčiny sociálně patologických jevů a jejich následné zmírnění vedoucí až k odstranění.

4.4 Zařízení, instituce a osoby odpovědné za prevenci před šikanou

Z výsledků různých šetření, které byly provedeny v rámci problematiky šikany na základních školách vyplývá, že nejdůležitějším a také nejúčinnějším prostředkem v boji proti šikaně je prevence. Je daleko efektivnější šikaně předcházet než ji následně potírat. Je tedy nutné aby se s podstatou a důsledky seznámili všichni žáci, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, ředitelé škol a školní inspektoři. K předcházení šikanování je také zapotřebí snaha úřadů, ministerstev, vládních i nevládních institucí jakož i občanských iniciativ, které se touto problematikou zabývají.

Je zapotřebí, aby škola spolupracovala s těmito institucemi, které mají řadu zkušeností s touto problematikou a aby si vyměňovali své zkušenosti.

Institucí a zařízení, které se zabývají problematikou šikany můžeme najít celou řadu. Některé z nich vznikají spontánně jako reakce na tíživou situaci, kterou v rodině sami prožili. Některé z nich, které se v rámci své práce tomuto tématu věnují popíší.

Prev – centrum

Je jednou z organizací, která nabízí základním školám rámci primární prevence šikanování různé aktivity. V roli aktivistů prevence často vystupují studenti vysokých škol, kteří si povídají s dětmi o tom co je zajímavá a přitahuje. Formou diskusí a práce na bázi dramatické výchovy se pokouší ovlivnit postoje a chování žáků pozitivním směrem.. Tato spolupráce se školami je zaměřena na pěstování a rozvíjení sociálních dovedností žáků.

Občanské sdružení proti šikanování

Občanské sdružení proti šikaně vzniklo z iniciativy rodičů dětí postižených šikanou. Při hledání pomoci zjistily, že je zde velká bariéra nezájmu, nepochopení a arogance. Sdružení má za cíl nejen pomoci v jednotlivých případech ostatním postiženým, ale usiluje i o celkovou změnu přístupu k problematice šikany. Spolupracuje s odborníky na problematiku šikanování v oblasti pedagogicko-psychologické a právní.

Pedagogicko - psychologické poradny

Pedagogicko – psychologické (dále jen PPP) poradny pomáhají řešit výchovné problémy žáků a podílejí se na prevenci negativních jevů v sociálním vývoji dítěte a mládeže.

Zajišťují v tomto oboru vzdělání pro výchovné poradce, školní metodiky prevence a dalších učitelů jednotlivých ZŠ. PPP zpracovávají plány aktivit prevence sociálně patologických jevů jako je záškoláctví, šikanování, agresivita a vandalismus a jiné jevy. PPP spolupracuje ve školách zejména s výchovnými poradci. Poradnu může kontaktovat jak rodič tak škola. Ve výjimečných případech přicházejí do poradny děti samy od sebe. Spolupráce školy a PPP v praxi naráží na určité problémy. Je to především pravomoc školy, která nemá právo poslat dítě na vyšetření do PPP bez souhlasu rodiče. Jestliže se podaří tento krok, že je dítě vyšetřeno, záleží na rodičích zda výsledky vyšetření poskytnou škole a to si většina rodičů nepřeje.

Školní metodik prevence – základní článek prevence na školách

Profesně je tato funkce zaměřena především na metodickou a vzdělávací činnost, poskytování poradenských služeb, osvětovou činnost v oblasti zdravého životního stylu a prevence sociálně patologických jevů a prosazování zájmů školních metodiků prevence.

Dále metodik prevence spoluvytváří minimální preventivní program a podílí se na jeho realizaci. Komunikuje s učiteli v oblasti primární prevence, v případě vniklého problému dává podněty k možné nápravě. Spolupracuje s institucemi a organizacemi v oblasti primární prevence. Koordinuje předávání informací o problematice sociálně patologických jevů ve škole, dokumentuje průběh preventivní práce školy. Hodnotí realizaci minimálního preventivního programu.

Výchovný poradce

Výchovný poradce úzce spolupracuje s metodikem prevence, v případě odhalení šikanování navrhuje opatření, svolání výchovné komise, vede individuální konzultace s dětmi, s rodiči, informuje o možnostech odborné péče a další pomoci (adresář sociálních služeb, linku bezpečí, apod.). Jedná se sociálním odborem. Konzultuje problémy s odbornými pracovišti – SPC, PPP.

Pedagogové

Pedagogové jsou jedním z nejdůležitějších článků prevence školní šikany. Třídní učitelé provádějí průběžnou diagnostiku žáků a třídy, podílí se na odhalování šikany a vyšetřování počáteční šikany. Třídní učitel je v kontaktu s rodiči žáků své třídy prostřednictvím třídních schůzek, osobních setkání a dalších možností komunikace. V rámci výuky se věnují rozvoji kompetencí žáků v oblasti sociálních dovedností, učí podle principů a metod v rámci koncepce školy. Jednou z oblastí, kterou učitel u dětí ovlivňuje je pozitivní mezilidský vztah a úcta k životu druhého člověka.

Ředitelé škol a školských zařízení

Ředitel školy zodpovídá za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a násilí. Zajišťuje účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Dále zajišťuje v souladu s pracovním řádem dohled pedagogických pracovníků nad žáky a studenty zejména ve škole o přestávkách a na akcích organizovaných školou mimo budovy školy. Především pak v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet (například šatny žáků). V pravidelných intervalech (nejčastěji na začátku každého pololetí školního roku), zajišťuje aby studenti i pedagogičtí pracovníci byli seznámeni s negativními důsledky šikanování, a to jak pro jeho oběti a pachatele, tak i pro celý třídní (školní) kolektiv.

V neposlední řadě ředitel při výskytu sociálně patologických jevů ve škole nebo ve školském zařízení uvědomí o této skutečnosti krajského školského koordinátora prevence nebo jiného odpovědného pracovníka krajského nebo obecního úřadu.

Krajský koordinátor prevence

Pracovní náplň krajského koordinátora je především kontrola projektů, které předkládají jednotlivé ZŠ. Dále monitoruje situaci ve školách a školských zařízeních v okrese z hlediska podmínek pro realizaci Minimálních preventivních programů a navazujících aktivit v oblasti prevence, ve spolupráci s okresními metodiky preventivních aktivit koordinuje preventivní aktivity škol a školských zařízení a pomáhá zajistit aktivity společné pro více školských subjektů.

Závěrem můžeme konstatovat, že osob nebo institucí, kterých se problematika šikování týká je celá řada. Je dáno, kdo by měl by v rámci prevence vytvářet programy a kdo kontrolovat dodržování předpisů, které jsou k této problematice. Ve výčtu osob nesmíme zapomenout na všechny pedagogické pracovníky, kteří by si měli v rámci školního systému prohlubovat své znalosti a dovednosti jak žáky vést ve výchovně vzdělávacím procesu k osvojování norem mezilidských vztahů.

5 ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA

Doposud není v trestním zákoně zakotven žádný trestný čin, který by přímo vymezoval kvalifikaci šikany nebo s ní spojené agrese mezi dětmi. Slovník cizích slov definuje pojem šikanování jako:

Choděra (In: Kolář, 2005) uvádí, že není důležité z hlediska výkladu pojmu šikanování, zda k němu dochází verbálními útoky či fyzickým násilím nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, že se tak děje úmyslně. Samotné jednání může spočívat buď v bezprostředním konání pachatele, anebo naopak v tom, že se pachatel nějakého jednání zdrží. Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení trestního zákona, neboť v souvislosti s ní nejčastěji dochází k páchání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti⁴¹.

Z trestního hlediska je možno šikanu postihnout jsou-li splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti, tj. zda je naplněna stránka materiální a formální.

Materiální stránka trestného činu spočívá v tom, že se pachatel dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu, tak jak jsou vymezeny v trestním zákoně.

Formální stránka spočívá jednak v úmyslu pachatele takového jednání se dopustit a že míra společenské nebezpečnosti jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně.

Nelze-li skutek pod některou skutkovou podstatu podřadit, nemůže se jednat o trestný čin. To ovšem neznamená, že by jednání nemohlo být postiženo jako přestupek, jsou-li splněny zákonné podmínky. Z hlediska trestní odpovědnosti je ovšem třeba, aby byla splněna i formální podmínka trestnosti. Trestný čin je totiž definován jako jednání nebezpečné pro společnost, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně. Čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu. U mladistvých jde trestní zákon ještě dále a stanoví, že o trestný čin se nejedná v případě, že stupeň jeho nebezpečnosti pro společnost je malý. Z hlediska materiální podmínky je nutné, aby jednání pachatele bylo zařaditelné pod některou skutkovou podstatu některé-

⁴¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. s.213-214.

ho trestného činu. Nelze-li skutek pod některou skutkovou podstatu podřadit, nemůže se jednat o trestný čin, a to ani v případě, že by se z laického hlediska jednalo o jednání sebevíce společensky odsouzeníhodné.

Z tohoto důvodu postupujeme u jednotlivých případů šikany a agrese k přiřazení pod trestné činy, které můžou naplnit skutkovou podstatu trestných činů: vydírání (§ 235 trestního zákona), omezování osobní svobody (§ 231), útisk (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221), loupež (§ 234), krádež (§ 247), poškozování cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204).

U majetkových trestných činů je nutné, aby škoda způsobená trestným činem přesáhla částku 5 000 Kč, jinak se jedná o přestupek a čin bude projednán v přestupkovém řízení. Pachatel trestného činu je stíhán v trestním řízení prováděném dle trestního řádu.

Aby byl **pachatel trestně odpovědný**, musí být splněny tyto podmínky trestní odpovědnosti:

1. musí se dopustit protiprávního jednání (trestného činu), jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně a jež je společensky nebezpečné
2. protiprávním jednáním musí být poškozen či ohrožen právem chráněný zájem
3. mezi protiprávním jednáním a poškozeným zájmem musí existovat příčinná souvislost (jednání musí přímo způsobit škodlivý následek)
4. zavinění pachatele (úmysl, nedbalost)
5. pachatel musí v době spáchání trestného činu dovršit minimálně 15-ti let a být příčetný.

Jestliže je ve výjimečných případech zjištěno šikanování dítětem mladším 15 let je tato problematika řešena převážně na úrovni škol, sociálních odborů nebo aprobačních pracovníků. K soudu se tyto případy dostanou jenom ve výjimečných případech.

Prohřešky dětí starších 15 let se řeší před senátem pro mladistvé pachatele. Soud ukládá pouze některé druhy trestů, a to trest odnětí svobody, trest obecně prospěšných prací, propadnutí věci, vyhoštění a je-li výdělečně činný i peněžitý trest. Při odnětí svobody je maximální délka trvání možného trestu odnětí svobody uvaleného na mladistvého pachatele snížena na polovinu oproti trestu, který by dostal pachatel starší 18 let, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.

Dalším účastníkem, který nese právní odpovědnost v rámci problematiky šikanování ve škole je pedagog . Pokud by se pedagogický pracovník dozvěděl o šikaně, která by mohla být trestným činem (např. ublížení na zdraví, krádež apod.), a tuto trestnou činnost by neoznámil na policii, mohl by být stíhán pro trestný čin neoznámení trestného činu (§ 168 tr. zák.), nepřekážení tr. činu (§ 167), nadřzování (§ 166), popř. schvalování tr. činu (§ 165), za určitých okolností účastníkem na tr. činu dle § 10 trestního zákona (např. pedagog by viděl, jak je dítěti ubližováno, a ponechal by ho bez pomoci mezi šikanujícími žáky).

Zanedbání jeho pracovních povinností mezi které patří zejména povinnost vykonávat dozor nad žáky během doby, kdy jim je žák svěřen do přechodného dohledu by bylo možno kvalifikovat i jako porušení pracovní kázně a vyvodit z toho pracovněprávní důsledky (snížení platu, výpověď apod.).

Nejdůležitějším okamžikem pro kvalifikaci skutkové podstaty trestného činu, je moment odhalení a kvalitní zadokumentování důkazních prostředků zjištěné šikany. Na jeho základě pak můžeme agresorovi sdělit obvinění a poslat celou věc k soudu . Tento způsob vyřešení má výchovné následky pro agresora a v kolektivu tímto příkladem můžeme sjednat nápravu. V praxi se můžeme často setkat s tím, že důkazní prostředky, které zajistí policie nejsou dostatečné a pachatel šikany nebývá zjištěn. Celá věc není došetřena a věc se odloží pro nedostatek důkazů.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 PRŮZKUM KVALITY A ZPŮSOBU PREVENCE NA ZŠ V OKRESE BŘECLAV

6.1 Projekt průzkumu

K volbě zvoleného tématu mě vedl rozhovor s dětmi našich přátel, po kterém jsem konstatoval, že šikana probíhá asi v nějaké míře na každé škole a nemusí to být jenom u dětí např. ze slabší sociální rodiny. V masmédiích můžeme sledovat, jak se pořád dokola hovoří o tom, že počet výskytu šikany každým rokem roste a také brutalita agresorů narůstá. Proto jsem se začal touto problematikou zabývat hlouběji a při získávání nových poznatků v rámci této problematiky jsem se snažil využít i teoretické znalosti, které jsem získal během studia na UTB. V přípravné fázi jsem se seznámil s projevy šikany, možnostmi řešení a prevencí na základních školách a to studiem odborné literatury, vztahující se k této problematice. Dále jsem si chtěl v praxi ověřit nabyté teoretické znalosti a proto jsem provedl několik neformálních rozhovorů s obětí a agresorem školní šikany. Následovaly rozhovory s učiteli na školách, rozhovory s vedením škol, kde jsem se nejvíce zajímal o výskyt šikany na školách a následné řešení a prevenci v rámci této problematiky.

Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, zda si vedení škol připouští, že na jejich školách probíhá šikana, jakým způsobem a v jakém počtu jsou pedagogičtí pracovníci seznámeni s touto problematikou. Dalším záměrem v rámci průzkumu je zmapovat, zda na základních školách provádějí preventivní opatření a jaký druh programu nebo opatření v rámci primární, sekundární nebo terciární prevence školy preferují.

Výzkumné pole

Oblast šikany na základních školách je poměrně široké téma, které je potřeba zúžit na přesněji vymezený problém. V našem případě bude výzkumným polem samotný výskyt šikany na základních školách a preventivní programy, které tento výskyt minimalizují.

Předběžně můžeme stanovit tyto strukturální prvky: žáci na základní škole jako objekt prevence, pedagogický sbor jako subjekt preventivních programů, preventivní programy, charakter prevence.

Problémové otázky

Vyčlenění a formulace otázek, které z rozsáhlého výzkumného pole vyčlení skutečný problém.

- 1) Připouští si vedení školy, že se na jejich Základní škole vyskytuje v nějaké formě šikana?
- 2) Zvyšuje se počet zjištěných případů šikany na jejich základní škole s předchozími školními roky?
- 3) Mají vliv, dle vedení školy, na výskyt šikany na ZŠ dobře zpracované preventivní aktivity v rámci minimálního preventivního programu?
- 4) Používá se na všech základních školách některý ze způsobů prevence proti šikaně?
- 5) Je vedení základních škol proto, aby byl vypracován jednotný preventivní program se zaměřením na šikanování pro všechny 1. a 2. stupně ZŠ v ČR?
- 6) Jakou formou a v jakém počtu jsou pedagogičtí pracovníci na ZŠ podrobně seznámeni s problematikou šikany?

6.2 Hypotézy průzkumu

- H0 :** Na 2. stupni základních škol v okrese Hodonín a Břeclav je dle vyjádření respondentů počet případů šikany na stejné úrovni ve srovnání s předchozími roky.
- H.1** Na 2. stupni základních škol v okrese Hodonín a Břeclav se dle respondentů počet případů šikany ve srovnání s předchozími roky zvyšuje nebo je snižuje.
- H 2.** Většina škol preferuje jako nejúčinnější způsob prevence šikany na ZŠ primární prevenci.
- H 3** Většina škol seznamuje své pedagogické pracovníky s problematikou šikany.

6.3 Metodologie výzkumu

Při realizaci výzkumu jsou důležité dodržet tyto metodologické zásady, které zajišťují maximální míru objektivitu:

- 1) Zásada oproštění se od předsudků, které výrazně brání objektivnímu pohledu na skutečnost, popřípadě jej pokrývají. Tímto se myslí například předsudek o objektivitě vlastních znalostí o problému
- 2) Zásada oproštění se od subjektivních a hodnotících momentů daných osobou autora
- 3) Zásada vědomí vzájemných souvislostí společenských jevů a přihlížení k nim při práci
- 4) Zásada získání co největšího množství vyplněných dat

Metody a techniky šetření

Při volbě metod a technik byla navržena kvantitativní metoda výzkumu. Pro sběr dat byla použita forma elektronického dotazování přes internet. Kontakty na jednotlivé školy v Jihomoravském kraji jsou přehledným způsobem uvedeny na stránkách Střediska služeb školám Jihomoravského kraje. Zde jsou uvedeny všechny e-mailové adresy škol, které budou kontaktovat. Z technik bylo navrženo dotazníkové šetření. V dotazníku byly použity otázky uzavřené a polootevřené.

Výzkumný vzorek

Základním souborem pro zkoumání objektivitu byli zvoleni ředitelé(ky) všech základních škol v ČR, které mají 1. a 2. stupeň základního vzdělání. Do výběrového souboru byli zařazeni ředitelé(ky) všech základních škol na okrese Břeclav a Hodonín, které mají společný 1. a 2. stupeň základního vzdělání. Jedná se o 75 základních škol. Dotazník bude zaslán ředitelům těchto škol (dále jen respondentům), jelikož budu zkoumat výskyt a prevenci šikany z pohledu vedení základních škol.

Předvýzkum

Z pohledu výzkumné strategie bylo nutné ověřit vhodnost otázek, které budou zadány při sestavování dotazníku, zda jsou srozumitelné, neutrální a odpovědi mají dost alternativ. Do předvýzkumu byly vybráni 3 ředitelé středních škol v Břeclavi, kteří přislíbili vyplnění dotazníku. Vyplnění a návratnost dotazníků bylo předběžně projednáno s řediteli ZŠ při preventivních akcích Policie ČR v rámci okresů Břeclav a Hodonín.

Shromažďování dat a zpracování výsledků

Ke sběru dat, umožňující získání potřebných poznatků, bude použita elektronická forma zjišťování – anonymní dotazník, kterým můžeme hromadně a poměrně rychle zjišťovat informace, kdy otázky by měli být jednoznačné a srozumitelné. Dotazník má 18 otázek, které mají uzavřené a polootevřené pole odpovědí. Text dotazníku je uveden v příloze. Při zpracování bude provedena analýza dat, vytvořeny četnosti a vypočítána procenta. U ověření hypotéz bude provedeno grafické zpracování.

6.4 Analýza výsledků průzkumu

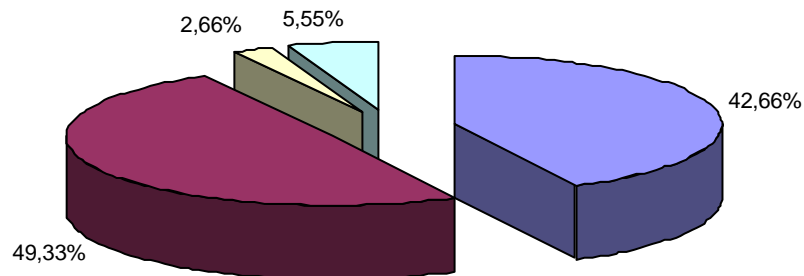
Po důkladném vyhodnocení všech získaných informací byly zjištěny tyto skutečnosti a formulovány tyto závěry.

Vyhodnocení úspěšnosti hromadně zasláného dotazníku:

Tabulka č. 1

	Četnost	v %
Odpovědělo	32	42,66
Přečteno, ale bez reakce	37	49,33
Doručeno, ale odstraněno bez přečtení	2	2,66
Nedoručitelné	4	5,55
Celkem osloveno	75	100,00

Zdroj: vlastní

Vyhodnocení úspěšnosti hromadně zasláného dotazníku

■ Odpovědělo ■ Přečteno, ale bez reakce □ Doručeno, ale odstraněno bez přečtení □ Nedoručitelné

Zdroj: vlastní

Dotazník

K ověření H 0 a H 1 byly stanoveny otázky 1, 5, 6, 7, 18. Otázky byly zaměřeny na samotný výskyt šikany na základních školách. Otázka č. 6 byla kontrolní otázka k otázce č.1. V otázce č. 5 a 7 jsem se zaměřil na srovnání výskytu počtů zjištěných případů šikany a míry agrese s předchozími roky. Otázka č. 18 byla položena respondentům na zjištění jejich subjektivního názoru v jakém počtu se daří zjišťovat případy šikany ve škole.

K ověření H 2 byly stanoveny otázky č. 4, 8, 10, 13, 16. Otázky byly zaměřeny na prevenci a jejich druhy. K samotnému ověření H 2, byla položena otázka č. 16.

K ověření H 3 byly stanoveny otázky č. 2, 3, 9, 17. Otázky byly zaměřeny na pedagogické pracovníky, kde jsem zjišťoval v jakém počtu, jakou formou a jak často jsou školeni s problematikou šikany.

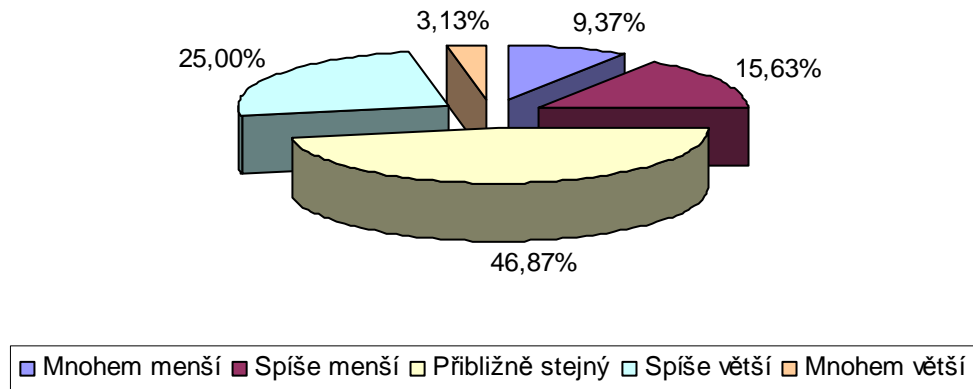
K hypotéze H 0 a H 1

H0: Na 2. stupni základních škol v okrese Hodonín a Břeclav je dle vyjádření respondentů počet případů šikany na stejné úrovni ve srovnání s předchozími roky.

H1: Na 2. stupni základních škol v okrese Hodonín a Břeclav se dle respondentů počet případů šikany ve srovnání s předchozími roky zvyšuje nebo se snižuje.

K samotnému ověření hypotézy, zda se počet případů na základních školách zvyšuje nebo snižuje předcházela dotaz, zda vůbec šikana na školách existuje. Jak je možno vidět z výsledků průzkumu na 71 % školách v nějaké formě šikana probíhá. Proto byl na respondenty vznesen dotaz, jaký je současný počet případů šikany na 2. stupni ve srovnání s předchozími roky. Jednotlivé odpovědi můžeme vidět v grafu.

Počet případů šikany na 2.stupni ve srovnání s předchozími roky

Zdroj: vlastní

Stanovením nulové hypotézy jsem průzkumem chtěl vyvrátit nebo potvrdit fakt, že počet případů na 2. stupni základních škol v okrese Hodonín a Břeclav je podle vyjádření respondentů počet případů šikany na stejné úrovni ve srovnání s předchozími roky.

Z výsledků odpovědí, které jsem na otázku č. 5 dostal můžeme statisticky spočítat četnost, procenta a medián.

Statistickým testem se pokusím prokázat, že nulová hypotéza je pravdivá nebo ji musíme na základě výsledků odmítnout a přijmeme alternativní hypotézu H_1 . Jako statistickou metodu, která je vhodná k ověření H_0 jsem použil jednovýběrový Wilcoxonův test s předpokladem, že medián je roven nule.

Medián je střední hodnota, kdy se soubor dat seřadí podle velikosti a výsledkem je položka, která je v tomto pořadí přesně uprostřed. **V našem případě je medián roven 0.**

Jednotlivým odpovědím přiřadíme čísla:

Tabulka č.2

Odpověď	četnost	Přiřazení čísla
Mnohem menší	3	- 2
Spíše menší	5	- 1
Přibližně stejný	15	0
Spíše větší	8	1
Mnohem větší	1	2

Zdroj: vlastní

Ignorujeme nuly a zaměříme se pouze na kladná a záporná přiřazená čísla. Tyto seřadíme podle absolutních hodnot, přičemž čísla se stejnou absolutní hodnotou dostanou stejné pořadí bez ohledu na znaménko. Máme tedy nejprve 13x 1 a 4x 2:

1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 2 2 2 2

Při rovnosti hodnot se pořadí dělí, tzn. prvních 13 stejných absolutních hodnot dostane stejné pořadí, a to průměr čísel od 1 do 13, tedy 7. Další čtyři stejné hodnoty dostanou společné pořadí 15,5, což je průměr z pořadí 14 až 17).

Nyní spočteme $S -$ a $S +$:

$$S - = 5 * 7 + 3 * 15,5 = 81,5$$

$$S + = 8 * 7 + 1 * 15,5 = 71,5$$

Poznamenejme, že: $S - + S + = 1/2 * n * (n+1)$

$$81,5 + 71,5 = 1/2 * 17 * (17+1)$$

$$153 = 153$$

Testovací statistikou pro jednovýběrový Wilcoxonův test je veličina $S = \min(S^-, S^+)$. Nulová hypotéza se zamítá, jestliže $S \leq w_n(\alpha)$, kde $w_n(\alpha)$ je kritická hodnota. Kritické hodnoty jsou stanoveny tak aby hladina významnosti tohoto testu nepřekročila číslo α .

Kritická hodnota pro "n = 17" při $\alpha = 0,05$ je číslo 34.

Porovnání výsledků : $S = 71,5 > 34 = w_{17}(0,05)$

Vzhledem k tomu, že minimum z S- a S+ je větší než kritická hodnota (v případě, že by byla menší, hypotéza by se zamítala), můžeme z výsledku konstatovat, že nulovou hypotézu stanovenou před našim výzkumem nelze zamítnout tzn. je nutno připustit, že počet případů šikany je dle vyjádření respondentů v okrese Břeclav a Hodonín ve srovnání s předchozími roky na stejné úrovni.

Z dalších otázek (č. 6, 7) k této hypotéze vyplývá, že školy nejčastěji řeší šikanu v průměru jednou za měsíc nebo méně často než jedenkrát za měsíc. Tento počet je ale orientační, jelikož z výsledku subjektivní otázky č. 18 se můžeme dovědět, že více jak polovina respondentů 56% uvádí, že počet zjištěných případů šikany je spíše větší než ty případy nezjištěné. Při stejném počtu případů šikany se míra agresivity podle vedení škol spíše zvyšuje. Toto uvedlo přes 37% respondentů.

K hypotéze H 2

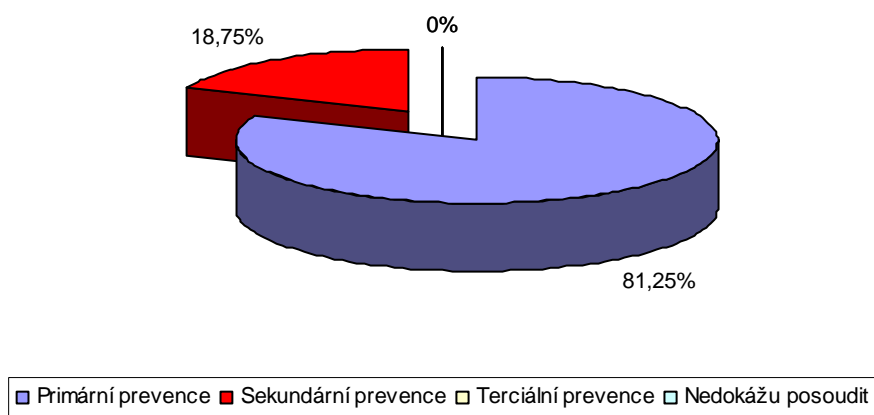
H 2: Většina škol preferuje jako nejúčinnější způsob prevence šikany na ZŠ primární prevenci.

K ověření této hypotézy byla stanovena otázka č. 16, kde byl zadán dotaz na respondenty, který způsob prevence, který využívají na jejich škole, je podle jejich názoru nejúčinnější. Z výsledku odpovědí vyplývá, že 81,25 % respondentů, kteří na otázku odpověděli si myslí, že primární prevence je nejúčinnější. H 2 byla potvrzena

Na základě tohoto výsledku můžeme konstatovat, že **H 2 byla potvrzena.**

V širší analýze dotazníku můžeme vidět, že školy v rámci primární prevence nejčastěji využívají informovanost žáku o problematice šikany v rámci některých předmětů. Toto uvedlo přes 40 % respondentů. Následovaly programy na využití volného programu a besedy s dětmi na toto téma. Jak vyplývá z grafu, žádný z respondentů nevedl, že by na škole nepoužíval některý z programů primární prevence.

Využitelnost prevencí

Zdroj: vlastní

V rámci primární prevence školy vypracovávají vlastní preventivní programy, kde z otázky č. 4, zda by byl vhodný pro všechny školy jednotný preventivní program polovina respondentů (50 %) uvedla, že spíše není pro jednotný preventivní program. Spolu se skupinou respondentů, která kategoricky tento program odmítla je to 71 %. Z toho můžeme usuzovat, že školy preferují vypracování vlastních preventivních programů, které jsou pro ně aktuální a specifické. Sami si určí priority a potřeby v rámci vypracovaných programů.

K hypotéze H 3

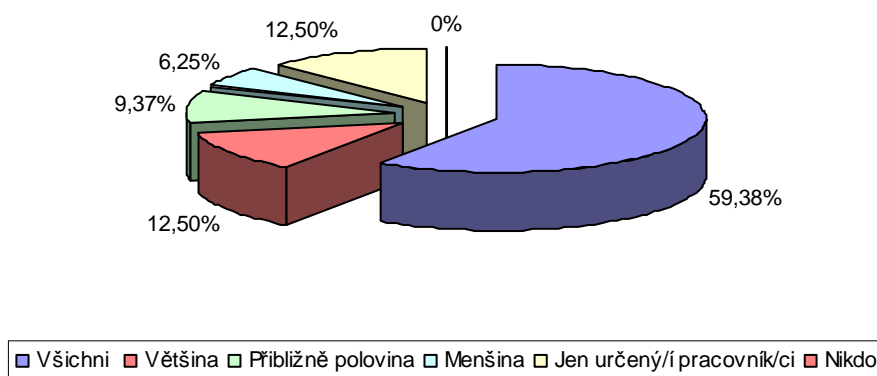
H 3: Většina škol seznamuje všechny své pedagogické pracovníky s problematikou šikany.

K ověření hypotézy H 3 byla stanovena otázka č. 2, kde byl zadán dotaz v jaký podíl pedagogických pracovníků je podrobně seznámen s problematikou šikany. Téměř ve dvou třetinách škol (59,38 %) jsou s problematikou šikany podrobně seznámeni všichni pedagogičtí pracovníci.

Toto číslo je tak velké i z toho důvodu, že vedení školy se snaží v rámci prevence zainteresovat do řešení a preventivního působení proti šikaně co nejvíce pracovníků pedagogického sboru. 12,50 % respondentů odpovědělo, že s problematikou šikany byla obeznámena většina pedagogických pracovníků.

Na základě tohoto procentního vyjádření můžeme konstatovat, že **H 3 byla potvrzena.**

Podíl pracovníků podrobně seznámených s problémem šikany

Zdroj: vlastní

Při bližším zkoumání výsledků, můžeme z otázky č.3 vidět, že školy provádějí nejčastějším způsobem školení nebo seznámení svých pedagogických pracovníků školením člena pedagogického sboru nebo formou školení externího spolupracovníka na půdě školy. Co se týče četnosti těchto školení, zajímal jsem se o to, jak často jsou školení třídní učitelé s touto problematikou, jelikož třídní učitel je jednou z nejdůležitějších osob, která by měla o této problematice vědět co nejlépe. Z odpovědí na otázku č. 9 vyplývá, že nejčastěji jsou třídní učitelé školeni na základních školách jednou za rok a to v 37 %. Myslím si, že podle počtu zjištěných případů šikany na školách, by měla být četnost školení minimálně jednou za půl roku a pak přizpůsobit četnost výskytu šikany na jednotlivých školách. Poslední otázkou č. 16 jsem se pokusil zjistit, zda pedagogičtí pracovníci tyto školení neberou jako povinnost a zde se o tuto problematiku zajímají. Z výsledků je patrné, že přes 81 % se o tuto problematiku zajímá. Žádný z respondentů nevedl, že by seznamování bylo bráno jako povinnost. Musím poznamenat, že je to jejich subjektivní názor.

VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKU

Otázka č. 1 Vyskytuje se na vaší škole šikana ?

Odpověď	četnost	%
Ano	5	15,62
Spíše ano	18	56,25
Spíše ne	6	18,75
Určitě ne	3	9,38
Neumím posoudit	0	0
Celkem	32	100,00

Víc jak polovina respondentů (56,25 %) uvedla, že na jejich škole se šikana asi v nějaké formě vyskytuje. Spolu s odpovědí ano je to přes 71 %. Můžeme konstatovat, že toto číslo je alarmující i z toho důvodu, že se tomuto problému věnuje hodně času v médiích a v rámci prevence je pořádáno velká spousta programů.

Otázka č. 2 Jaký podíl pedagogických pracovníků vaší školy je podrobně seznámen s problematikou šikany ?

Odpověď	četnost	%
Všichni	19	59,38
Většina	4	12,50
Přibližně polovina	3	9,37
Menšina	2	6,25
Jen určený/í pracovník/ci	4	12,50
Nikdo	0	0
Celkem	32	100,00

Téměř ve dvou třetinách škol (59,38 %) jsou s problematikou šikany podrobně seznámeni všichni pedagogičtí pracovníci. Toto číslo je tak velké i z toho důvodu, že vedení školy se snaží v rámci prevence zainteresovat do řešení a preventivního působení proti šikaně co nejvíce pracovníků pedagogického sboru. Shodným počtem odpovědí 12,50 % respondentů odpovědělo, že s problematikou šikany byla obeznámena většina pedagogických pracovníků nebo je s problematikou podrobně seznámen jenom určený(í) pracovník/ci. Menšina pedagogických pracovníků byla seznámena s problematikou šikany pouze v 6,25 % škol. Přibližně polovina pracovníků byla seznámena v 9,37 %.

Otázka č. 3 Jakou hlavní formou byli pedagogičtí pracovníci Vaší školy seznámeni s problematikou šikany ?

Odpověď	četnost	%
školení nebo seminář člena ped. sboru	10	31,25
školení nebo seminář exter. spolupracovníka nebo organ. na půdě školy	10	31,25
školení nebo seminář exter. spolupracovníka nebo organ. mimo školu	6	18,75
studium literatury	2	6,25
jinou formou	4	12,50
žádnou formou	0	0
Celkem	32	100,00

Školy uvádějí shodně jako nejčastější formu seznámení s problematikou šikany školení či semináře člena pedagogického sboru nebo školení externího pracovníka na půdě školy (31,25 %). Tato forma je pro školy výhodná v tom, že se nemusí nikam cestovat a proškolení jsou všichni pedagogičtí pracovníci najednou. Školení nebo seminář mimo školu uvedlo 18,76 %. Pozitivum v školení mimo školu spatřuji v tom, že na např. konferencích dochází k výměnám názorů a zkušeností s touto problematikou. Ve 12,50 % uvedli respondenti jinou formu proškolení. Patřili mezi ně forma modelových situací a pilotní projekt Minimalizace šikany. Z dotazníku vyplývá, že na všech školách probíhá nějaká forma seznámení s problematikou šikany. Žádnou formu seznámení nebo školení neuvedl žádný z respondentů.

Otázka č. 4 Myslíte, že by byl vhodný jednotný preventivní program se zaměřením na šikanování pro všechny 1. a 2. stupně ZŠ v ČR ?

Odpověď	četnost	%
Určitě ano	4	12,50
Spíše ano	5	15,83
Spíše ne	16	50,00
Určitě ne	7	21,87
Neumím posoudit	0	0
Celkem	32	100,00

Polovina respondentů (50 %) uvedla, že spíše není pro jednotný preventivní program. Spolu se skupinou respondentů, která kategoricky tento program odmítla je to 71 %. Z toho můžeme usuzovat, že školy preferují vypracování vlastních preventivních programů, které jsou pro ně aktuální a specifické. Sami si určí priority a potřeby v rámci vypracovaných programů.

Otázka č. 5 Jaký je ve vaší škole současný počet případů šikany na 2. stupni ve srovnání s předchozími školními roky ?

Odpověď	četnost	%
Mnohem menší	3	9,37
Spíše menší	5	15,63
Přibližně stejný	15	46,87
Spíše větší	8	25,00
Mnohem větší	1	3,13
Celkem	32	100,00

Tato otázka sloužila jako podklad pro přijetí nebo odmítnutí nulové hypotézy, která byla stanovena v rámci provedeného výzkumu. Necelá polovina respondentů (46,87 %) uvedla, že počet případů šikany je přibližně stejný jako s předchozími školními roky. Na druhou stranu další čtvrtina (25 %) respondentů odpověděla, že počet případů je spíše větší.

Otázka č. 6 Jak často v tomto školním roce ve Vaší škole zjišťujete případy kvalifikované jako šikana ?

Odpověď	četnost	%
Několikrát do týdne	0	0
Jednou za 1 až 2 týdny	1	3,13
Průměrně jednou měsíčně	11	34,38
Méně často než jednou měsíčně	10	31,25
Průměrně jednou za pololetí	7	21,87
Případy šikany se na naší škole nevyskytují	3	9,37
Celkem	32	100,00

Více jak jedna třetina respondentů (34,38%) uvedla, že v jejich školách zjišťují případy šikany průměrně jednou za měsíc. Méně často jak jednou měsíčně jsou případy zjišťovány v 31,25 % škol a průměrně jednou za pololetí v 21,87 % škol. Tato otázka byla zároveň kladena jako kontrolní k otázce č. 1. Respondenti 3 škol potvrdili, že na jejich škole se šikana nevyskytuje, což se potvrdilo. Častější případy šikany jednou za 1 až 2 týdny byly zaznamenány pouze v nepatrném podílu škol (přes 3 %).

Otázka č. 7 Jaká je ve vaší škole, podle posledních zjištěných případů, současná míra agresivity pachatelů šikany ve srovnání s předchozími školními roky ?

Odpověď	četnost	%
Mnohem menší	2	6,25
Spíše menší	6	18,75
Přibližně stejná	11	34,38
Spíše větší	12	37,50
Mnohem větší	1	3,12
Celkem	32	100,00

Na tuto otázku odpovědělo 37,50 % respondentů, že míra agresivity je spíše větší než v předchozích letech. Důvodem nárůstu agresivity může být fakt, že počáteční fáze není dostatečně řešena a agresor stupňuje šikany na oběti než se šikana provalí. Přibližně stejná míra agresivity jako v minulých letech je dle vedení na 34,38 % školách.

Otázka č. 8 Jak hodnotíte spolupráci s krajským koordinátorem prevence ?

Odpověď	četnost	%
Spolupráce je výborná	5	15,63
Velmi dobrá	8	25,00
Dobrá	7	21,87
Uspokojivá	3	9,37
Nedostatečná	0	0
Naše škola nespolupracuje s krajským koordinátorem	9	28,13
Celkem	32	100,00

Počet škol, které nespolupracují s krajským koordinátorem prevence je 28,13 %. Přitom krajský koordinátor je jedním ze základních článků zodpovědných prevenci. Naopak čtvrtina respondentů hodnotí spolupráci velmi dobře.

Otázka č. 9 Jaká je četnost školení nebo seznámení se s problematikou šikany (řešení, diagnostika, prevence) pro třídní učitele ?

Odpověď	četnost	%
Jednou za rok	11	34,37
Jednou za půl roku	12	37,50
Jednou za čtvrt roku	4	12,50
Jednou měsíčně	1	3,13
Třídní učitelé nejsou školeni s problematikou šikany	4	12,50
Celkem	32	100,00

Na základních školách v 37,50 % školí třídní učitele jednou za půl roku. O něco méně v 34,37 % školí třídní učitele jednou za rok. Za zmínění stojí, že na 4 základních školách, z celkového počtu je to 12,5 %, nejsou třídní učitelé proškoleni s problematikou a řešením šikany.

Otázka č. 10 Jaký vliv na výskyt šikany má pro vaši školu vypracování preventivních aktivit proti šikaně v rámci minimálního preventivního programu ?

Odpověď	četnost	%
Velmi pozitivní	8	25,00
Spíše pozitivní	16	50,00
Dobrý	5	15,62
Nepřinesl žádná pozitiva	0	0
Nedokážu posoudit	3	9,38
Celkem	32	100,00

Vypracování preventivních aktivit proti šikaně v rámci minimálního preventivního programu hodnotí kladně na škále velmi pozitivně a spíše pozitivně tři čtvrtiny respondentů (75 %). Žádný z respondentů kategoricky neodmítl a neoznačil odpověď, že nepřinesl žádná pozitiva.

Otázka č. 11 Provádíte hodnocení účinnosti preventivních aktivit proti šikaně v rámci minimálního preventivního programu ?

Odpověď	četnost	%
Ano, pravidelně vyhodnocujeme	30	93,75
Ne, ale budeme provádět vyhodnocení	2	6,25
Ne, ani o tom v budoucnu neuvažujeme	0	0
Celkem	32	100,00

Jak vyplývá z tabulky drtivá většina škol , provádí vyhodnocování preventivních aktivit. O nevyhodnocování preventivních aktivit do budoucna neuvažuje ani jedna škola.

Otázka č. 12 Z jakých důvodů neprovádíte hodnocení preventivních aktivit v rámci minimálního preventivního programu ?

Odpověď	četnost	%
Není k dispozici metodika vyhodnocení	0	0
Pedagogičtí pracovníci nejsou k vyhodnocování vyškoleni	0	0
Pedagogičtí pracovníci jsou časově zaneprázdněni	0	0
Nejsou finanční prostředky	0	0
Jiné důvody, uveďte jaké	2	100,00
Celkem	32	100,00

Odpovědi respondentů škol byly následující. V prvním případě pedagog, který má tuto problematiku v kompetenci je dlouhodobě vyslán na zahraniční stáž a v druhém případě paní učitelka zabývající se touto problematikou šla do důchodu a ještě se nenašla náhrada

Otázka č. 13 Který z uvedených programů využíváte nejčastěji v rámci primární prevence ?

Odpověď	četnost	%
Školní přednášky pro děti ve škole	6	18,75
Žáci jsou informováni v rámci výuky některých předmětů např. rodinná, estetická, občanská výchova	13	40,62
Programy na využití volného času	6	18,75
Besedy nebo konzultace s rodiči	1	3,13
Letáčky nebo brožury se zaměřením na šikanu	2	6,25
Jiné programy, uveďte jaké	4	12,50
Naše škola nepoužívá žádný z programů primární prevence	0	0
Celkem	32	100,00

Jako hlavní preventivní program v rámci primární prevence uvedlo 40,62 % respondentů informovanost v rámci výuky v některých předmětech. Co se týče jiných programů, které školy uváděly, bylo to využití programů pedagogických center a outdoorové kurzy. V rámci školních přednášek využívaly školy přednášky Policie ČR, Městské policie, MONAR a KROK.

Otázka č. 14 Který z uvedených programů využíváte nejčastěji v rámci sekundární prevence ?

Odpověď	četnost	%
Kontrola rizikových a krizových míst, kde dochází k šikaně	3	9,38
Rozhovor s rodiči agresora nebo oběti	2	6,25
Pravidelné sledování a vyhodnocování vztahů ve třídě pomocí diagnostických metod	3	9,37
Cílená práce s třídními kolektivy pro nastavení pozitivního třídního klimatu	20	62,50
Výchovná práce s agresory	4	12,50
Jiné programy, uveďte jaké	0	0
Naše škola nepoužívá žádný z programů sekundární prevence	0	0
Celkem	32	100,00

Jako hlavní preventivní program v rámci sekundární prevence uvedlo 62,50 % respondentů cílenou práci s třídními kolektivy pro nastavení pozitivního třídního klimatu. Dále školy pracují s agresory v 12,50 % a následně v 9,38 % shodně uvádějí kontrolu rizikových míst a vyhodnocování vztahů pomocí diagnostických metod. Z dotazníku vyplynulo, že všechny školy používají jeden z programů sekundární prevence a nepoužívají žádné další varianty.

Otázka č. 15 Který z uvedených programů využíváte nejčastěji v rámci terciární prevence ?

Odpověď	četnost	%
Spolupráce a řešení se středisky SVP	3	9,38
Spolupráce a řešení s kurátory pro mládež	8	25,00
Agresor je přeřazen do speciálního ústavu	0	0
Agresor je přeřazen do druhé školy	2	6,25
Agresor je přeřazen do druhé třídy	0	0
Jiné programy, uveďte jaké	0	0
Naše škola nepoužívá žádný z programů terciární prevence	19	59,37
Celkem	32	100,00

Téměř ve dvou třetinách škol (59,38 %) škola nepoužívá žádný z terciárních preventivních programů. Respondenti v dotazníku jako důvod uváděli, že zatím nebyla potřeba aby tuto prevenci využívali. Čtvrtina respondentů (25 %), kteří odpověděli na tuto otázku využívá nejčastěji spolupráci s kurátory pro mládež. Z toho vyplývá důležitost kurátorů při řešení a prevenci šikany na školách.

Otázka č. 16 Která z prevencí, využívaných na vaší škole, je podle vašeho názoru nejúčinnější ?

Odpověď	četnost	%
Primární prevence	26	81,25
Sekundární prevence	6	18,75
Terciární prevence	0	0
Nedokážu posoudit	0	0
Celkem	32	100,00

Velká většina respondentů uvedla, že nejúčinnější prevence, kterou na škole využívají je prevence primární. Tato otázka je podrobně rozebrána v rámci analýzy k H 2.

Otázka č. 17 Jak hodnotíte samotný zájem pedagogických pracovníků o školení nebo seznámení s problematikou šikany ?

Odpověď	četnost	%
Pedagogičtí pracovníci mají velký zájem o tuto problematiku	4	12,50
Pedagogičtí pracovníci se zajímají o tuto problematiku	22	68,75
Pedagogičtí pracovníci se moc nezajímají o tuto problematiku	0	0
Pedagogických pracovníků tato problematika vůbec nezajímá a berou to jako povinnost seznámat se s ní	0	0
Nedokážu posoudit	6	18,75
Celkem	32	100,00

Z odpovědí, které respondenti poskytli v dotazníku vyplývá, že 68,75 % pedagogických pracovníků se o tuto problematiku zajímá. Spolu s odpovědí „mají velký zájem, je to 81,25 %. Tento zájem pedagogů hodnotím velmi pozitivně i když při některých výzkumech je prokázáno, že velké množství pedagogů neví jak má tuto problematiku řešit.

Otázka č. 18 V jaké míře, podle Vašeho odhadu, se daří případy šikany na Vaší škole zjišťovat?

Odpověď	četnost	%
Zjištěny všechny nebo téměř všechny	3	9,38
Zjištěných je spíše více než nezjištěných	18	56,25
Zjištěných je stejně jako nezjištěných	4	12,50
Zjištěných je spíše méně než nezjištěných	2	6,25
Zjištěn jen malý zlomek	2	6,25
Žádné, ale podezření, že šikana existuje	0	0
Nevyskytují se	3	9,37
Celkem	32	100,00

Tato otázka byla položena v dotazníku pro zjištění subjektivního hodnocení respondentů škol, jaký podíl šikany je zjištěn. Více jak polovina respondentů dotazovaných škol (56,25 %) uvedla, že zjištěných případů šikany je více než těch nezjištěných. Druhou nejčetnější odpovědí (12,50 %) s velkým odstupem bylo tvrzení, že počet zjištěných je na stejné úrovni jako nezjištěných. Stejný podíl 9,38 % dotázaných uvedlo, že jsou zjištěny všechny případy nebo se šikana na jejich školách nevyskytuje a že šikana se v dané škole nevyskytuje vůbec. 6,25 % respondentů uvedlo, že zatím nebyly zjištěny žádné případy šikany, ale mají důvodné podezření, že šikana v jejich škole existuje shodně s názorem, že je zjištěn jenom malý zlomek šikany.

7 NÁVRHY NA OPATŘENÍ VŮČI ZJIŠTĚNÝM SKUTEČNOSTEM

Prezentované výsledky prokázaly, že se šikana na základních školách nevyskytuje jenom namátkově, ale můžeme ji pozorovat v nějaké formě na všech školách a tím se stává celospolečenským problémem. Hlavním cílem práce bylo zjistit, zda tento problém má vzrůstající nebo klesající tendence. Průzkumem bylo zjištěno, že se počet případů na základních školách od předchozích let nemění. Je to dáno i tím, že školy vynakládají enormní snahu se těmito patologickým jevům bránit. Jak již bylo řečeno, jestliže by škola byla známa tím, že na ní probíhá šikana mezi žáky, rodiče by své děti do této školy určitě nedávali. V rámci všech druhů prevence školy vytvářejí programy, které mají za cíl eliminovat počet případů šikanování. Zde je potřeba, aby se na řešení podílel celý pedagogický sbor včetně vedení školy. Je potřeba, aby byli pedagogové školeni nebo seznámeni v co největším počtu s touto problematikou. V těchto případech je také potřeba u nezkušených kolegů provádět supervize, aby nedocházelo hned od začátku ke špatnému řešení. Pak může mnoho případů šikany v začínající fázi být odhaleno a řešeno bez větších následků. Vztahy mezi žáky a učiteli by měly být přátelské, ale učitel by měl mít autoritu a vliv na žáky. Osobnost pedagoga hodně ovlivňuje děti a jejich schopnost vycházet s lidmi. Pedagogové se musí snažit přesvědčit žáky, že šikana nemá na jejich škole místo a dá se s ní bojovat jediné tehdy, když všichni spolupracují na společném cíli, nedat šikaně a agresorům šanci rozrůst se do takových rozměrů, jak jsou mnohdy publikovány v médiích. Bohužel v současné době se hodně učitelů bojí agresivních dětí nebo následně studentů a proto je neprovokuje a šikany si raději nevšimá. Pedagogové musí vědět, že společnost stojí v případě zásahu proti agresorovi na jejich straně, ale v praxi je to i naopak. Pedagog zasáhne proti agresorovi a rodiče si stěžují všude, od ředitele až po školní inspekci. Jestliže dopustíme stav, kdy se učitel nezastane a neochrání šikanované žáky i přes zmíněné potíže, může tady nastat stav, kdy přežijí jenom silnější a ti, kteří „někoho někde mají“.

Z výzkumu taky vyplynulo, že skoro jedna třetina základních škol nespolupracuje s krajským koordinátorem prevence. Nevím, zda je to vina toho, že je koordinátor časově zaneprázdněn, nebo není zájem o vzájemnou spolupráci. Pozitivní vliv v rámci prevence na počet případů šikany má vypracování preventivních aktivit na školách. Je to další ze způsobů, jak ovlivnit výskyt šikany.

Školy preferují vytváření svých vlastních programů, které reflektují na jejich požadavky a také možnosti. Předpokládám, že samotný obecný preventivní program šikanu významně nesnižuje, a s tímto zjištěním plně souhlasím. Jiná je problematika na základní škole v malé obci, a odlišná na škole ve městě.

Jedním z nejdůležitějších programů v rámci prevence je systémový přístup, tzn. všechny druhy prevence se musí prolínat a navazovat na sebe. Z výzkumu, který jsem provedl vyplynulo, že skoro 60 % nemuselo využít terciárního řešení v rámci šikany. Je dobré, aby školy věděly, kde a na koho se mohou obrátit v případě potřeby dalšího postupu s nepřizpůsobivými žáky. Dalším řešením je spolupráce mezi školami, zejména s těmi, kde se šikana vyskytovala a škola ji dokázala vyřešit. Tyto rady a zkušenosti jsou pro další školy a pedagogy velmi významné. Na školách, kde se šikana neprojevila v plném rozsahu, by bylo vhodné pomocí sociometrických šetření a dotazníků zjistit, zda to není jenom klam.

Posledním důležitým opatřením je spolupráce školy s rodiči. Získat a zapojit je do dění školy je velmi obtížné, jelikož v současné době nemá nikdo na nic čas. Je důležité, aby školy informovaly rodiče o svých aktivitách, které v rámci preventivních programů dělají a připravují a jaké dosahují výsledky.

ZÁVĚR

V diplomové práci byly shrnuty teoretické závěry v oblasti nahlížení na šikanu, na její řešení a na samotné aktéry šikany. V oblasti příčin byly specifikovány nejčastěji se vyskytující hlavní příčiny a návrhy řešení šikany z pohledu pedagoga a rodičů. V rámci prevence byly v diplomové práci rozebrány možnosti programů v primární, sekundární a terciární prevenci.

Ve výzkumné části jsem se snažil odpovědět na otázky, které jsem si stanovil v úvodu, a to zda se z pohledu vedení jednotlivých základních škol počet případů šikany na ZŠ zvyšuje, nebo je na stejné úrovni, tak jak to uvádí statistiky, a roste při tom míra agresivity pachatelů šikany. V neposlední řadě jsem se snažil zjistit, jakou formou jsou pedagogové školeni, a v jakém počtu je základní školy seznamují s tímto problémem. Pozitivním zjištěním je také fakt, že většina základních škol seznamuje nebo školí své pedagogické pracovníky s problematikou šikanování na školách, ale je zde také hodně škol, kde by mohlo dojít ke zlepšení této situace, jak vyplývá z provedeného výzkumu na základních školách. Je potřeba dosáhnout toho, aby každý pedagog byl s touto problematikou seznámen, aby mohlo dojít k zachycení šikany v počátečním stádiu. To se může podařit při její skrytosti a rafinovanosti jenom na základě poznání jednotlivých znaků a ochoty jednotlivých účastníků ji řešit.

Zvýšenou pozornost je potřeba věnovat možnostem prevence, jak v rodinném prostředí, tak na půdě školy, protože jedině touto cestou můžeme účinně předcházet tomuto sociálně patologickému jevu, který jak je možno pozorovat z různých šetření, není na ústupu. V rámci rodiny je potřeba dát dětem hlavně dobrý vzor svým chováním a podporou zdravého sebevědomí u dětí. Takto můžeme významně přispět k odolnosti dětí vůči šikaně.

Škola není jenom vzdělávací institucí, kde děti získávají vědomosti a dovednosti, ale také výchovnou institucí, která děti připravuje na život v celé společnosti. Ve školním prostředí je z hlediska vlivu snížení šikany na základních školách velmi důležité, jak se zapojí třídní učitel do budování zdravého klimatu třídy. Je součástí nějaké skupiny kde je potřeba podporovat kamarádské vztahy a podporovat solidaritu a pomoc slabším jedincům, u kterých hrozí nebezpečí šikany. Pro mnohé učitele je ale šikana stále tabu, je pro ně lepší o ní

mlčet a problémy s ní související raději neřešit a pokusit se nějakým způsobem problém zamést pod stůl.

Další pozitivum v rámci řešení a minimalizování šikany na školách vidím v tom, že všechny školy mají preventivní programy na tuto problematiku a pořád se pokoušejí zefektivňovat své programy vyhodnocením a stanovením dalších cílů a priorit, kterých chtějí dosáhnout. V rámci řešení této problematiky je nejdůležitější spolupráce rodiny a jednotlivých škol. V současné době si myslím, že v tomto směru jsou největší rezervy v komunikaci mezi rodiči a školou a v mnohých případech za to můžou i děti, které s rodiči nekomunikují, jelikož jim rodiče nenaslouchají. Jestliže se už šikana někde vyskytne, je důležité se v rámci zmíněné spolupráce pokusit do budoucna vytvořit na škole takové klima, aby se podařilo šikanu minimalizovat nebo v nejlepším případě ji vymýtit ze škol.

Vysoký výskyt šikany na školách není samozřejmě jen záležitostí školství, ale celospolečenským problémem. Musíme brát v úvahu skutečnost, že jevy podobné šikaně provázejí lidstvo od nepaměti a v průběhu historie se mění pouze jejich projevy a ve svobodné společnosti se o nich více mluví. Neexistují rychlá a jednoduchá řešení, hledáme podstatu problému a do prevence a řešení této problematiky musíme zapojit jak školu, tak rodinu. Každý případ šikany je jiný a vyžaduje jiný přístup a postup. Východisko je v dobré výchově, ve fungující rodině a novém edukačním přístupu, který bude mít za cíl nejen profesní přípravu dětí, ale hlavně jejich přípravu pro život mezi lidmi. Tímto můžeme dosáhnout změny společnosti, na kterou tak často všechno svádíme.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha : ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.

BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma : Jak bránit své dítě. Praktický průvodce pro rodiče, pedagogy, vychovatele*. Martina Janošková; Julie Macková. 1. vyd. Praha : Albatros, 2006. 71 s. ISBN 80-00-01552-8.

ELLIOT, J, PLACE, M. *Dítě v nesnázích - prevence, příčiny, terapie*. 2002. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, 2002. 100 s.

ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 160 s.

ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit* 1. vyd.. Praha: Amulet, 2000, 126 s. ISBN 80 86299-22-8

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno : Paido , 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

GOLDMANOVÁ, J. *Jak si nenechat ublížit : Bezpečnostní průvodce životem pro - náctileté*. 1. vyd. Praha : Portál, 1996. 142 s. ISBN 80-7178-090-1.

JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998. 165 s.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování : Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 2. vyd. Praha : Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách : příčiny, diagnostika a praktická pomoc* . 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1.

KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 152 s. ISBN 80-7178-945-3.

METODICKÝ POKYN MŠMT K PREVENCI A ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ MEZI ŽÁKY ŠKOL A ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍ Č.J. 24 246/2008-6.

NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresí*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1996. 128 s. ISBN 80-7169-253-0.

PAŘÍZEK, V. *Učitel v nezvyklé školní situaci*. Milana Čechurová. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1990. 104 s. Knihovnička učitele. ISBN 80-04-23897-1.

PÖTHE , P. *Dítě v ohrožení*. Jiří Kroupa; Odbornou recenzi provedl MUDr. J. Špitz. 1. vyd. Praha : G plus G, 1996. 143 s. . ISBN 80-901896-5-2.

PÖTHE, P. *Vnitřní hranice dětských zločinů*. *Psychologie dnes*, 2004, roč. 10, č. 11, s. 17-19.

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha : Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy* . 1. vyd. Praha : Karolinum, 2001. 304 s. ISBN 80-246-0181-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1997. 170 s. ISBN 382-049-98.

VANÍČKOVÁ, E. *Nemůžeme vinit děti!* *Psychologie dnes*, 2005, roč. 11, č. 7-8, s. 16-18.

Elektronické zdroje:

Metodické východisko pro vyšetřování pokročilé šikany ve školských zařízeních, [cit. 2009-04-28]. [HTML dokument] dostupný z: WWW: <<http://www.sikana.cz/>>.

Prevenci šikanovania [cit. 2009-04-22]. [HTML dokument] dostupný z: WWW: <<http://www.prevenciasikanovania.sk/>>.

Projekt minimalizace šikany, [cit. 2009-05-01]. [HTML dokument] dostupný z: WWW: <<http://minimalizacesikany.cz/>>.

Poradenské centrum, [cit. 2009-04-19]. [HTML dokument] dostupný z: WWW: <<http://www.poradenskecentrum.cz/mpp.php>>.

Primární prevence, [cit. 2009-05-05]. [HTML dokument] dostupný z: WWW: <<http://primarniprevence.cz/portal.php?sess=>>>.

Šikana z právního hlediska, [cit. 2009-04-25]. [HTML dokument] dostupný z: WWW: <<http://www.uiv.cz/rubrika/442>>

Ústav pro informace ve vzdělávání, [cit. 2009-05-05]. [HTML dokument] dostupný z: WWW: <<http://www.uiv.cz/rubrika/442>>

SEZNAM PŘÍLOH: PŘÍLOHA P 1**D o t a z n í k**

zaměřený na zjišťování výskytu šikany a na způsoby prevence na ZŠ.

Vážený pane(i) řediteli(ko),

dovoluji se na Vás obrátit s dotazníkem zaměřeným na zjišťování výskytu šikany na základních školách a na způsoby prevence v rámci Vaší školy.

Dotazník je anonymní a uvedené výsledky budou sloužit podkladům pro moji diplomovou práci. Odpověď, která je správná nebo odpovídá nejlépe Vaším představám, zatrhněte.

U každé otázky je vyžadována vždy jen jedna odpověď; pokud by navržená odpověď nevyhovovala Vaším představám, neodpovídejte nebo v případě možnosti dopsání jiné, alternativní odpovědi, napište vlastní odpověď. Výsledky dotazníkového šetření nebudou poskytovány jiným orgánům a budou sloužit pouze pro studijní účely.

Děkuji Vám za Váš čas s pozdravem

Bc. Peter Okasa,

student Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně

1. Vyskytuje se na vaší škole šikana?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) určitě ne
- e) neumím posoudit

2. Jaký podíl pedagogických pracovníků vaší školy je podrobně seznámen s problematikou šikany?

- a) všichni členové pedagogického sboru
- b) většina pedagogického sboru
- c) přibližně polovina pedagogického sboru
- d) menšina pedagogického sboru
- e) jen určený pracovník nebo určení pracovníci
- f) nikdo

3. Jakou hlavní formou jsou pedagogičtí pracovníci vaší školy seznámeni s problematikou šikany?

- a) školení nebo seminář člena pedagogického sboru
- b) školení nebo seminář externího spolupracovníka nebo organizace na půdě školy
- c) školení nebo seminář externího spolupracovníka nebo organizace mimo půdy školy
- d) studium literatury
- e) jinou formou, uveďte:
- f) žádnou formou

**4. Myslíte, že by byl vhodný jednotný preventivní program se zaměřením na šikano-
vání pro všechny 1. a 2. stupně ZŠ v ČR?**

- a) určitě ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) určitě ne
- e) neumím posoudit

5. Jaký je ve Vaší škole současný počet případů šikany na 2. stupni ve srovnání s předchozími školními roky ?

- a) mnohem menší
- b) spíše menší
- c) přibližně stejný
- d) spíše větší
- e) mnohem větší

6. Jak často v tomto školním roce provádíte hodnocení výskytu případů kvalifikovaných jako šikana?

- a) několikrát do týdne
- b) průměrně jednou za 1 až 2 týdny
- c) průměrně jednou měsíčně
- d) méně často než jednou měsíčně
- e) průměrně jednou za pololetí
- f) případy šikany se v naší škole nevyskytují

7. Jaká je ve Vaší škole, podle posledních zjištěných případů, současná míra agresivity pachatelů šikany ve srovnání s předchozími školními roky?

- a) mnohem menší
- b) spíše menší
- c) přibližně stejný
- d) spíše větší
- e) mnohem větší

8. Jak hodnotíte spolupráci s krajským koordinátorem prevence?

- a) spolupráce je výborná
- b) velmi dobrá
- c) dobrá uspokojivá
- d) nedostatečná
- e) naše škola nespolupracuje s krajským koordinátorem

9. Jaká je četnost školení nebo seznámení se s problematikou šikany (řešení, diagnostika, prevence) pro třídní učitele?

- a) jednou za rok
- b) jednou za půl roku
- c) jednou za čtvrtroku
- d) jednou měsíčně
- e) třídní učitelé nejsou školeni s problematikou šikany

10. Jaký vliv na výskyt šikany má pro vaši školu vypracování preventivních aktivit proti šikaně v rámci minimálního preventivního programu?

- a) velmi pozitivní
- b) spíše pozitivní
- c) dobrý
- e) nepřinesl žádná pozitiva
- f) nedokážu posoudit

11. Provádíte hodnocení účinnosti preventivních aktivit proti šikaně v rámci minimálního preventivního programu?

- a) ano, pravidelně vyhodnocujeme
- b) ne, ale budeme provádět vyhodnocení
- c) ne, ani o tom v budoucnu neuvažujeme

12. Z jakých důvodů neprovádíte hodnocení účinnosti preventivních aktivit v rámci minimálního preventivního programu?

- a) není k dispozici metodika vyhodnocení
- b) pedagogičtí pracovníci nejsou k vyhodnocování vyškoleni
- c) pedagogičtí pracovníci jsou časově zaneprázdněni
- d) nejsou finanční prostředky
- e) jiné důvody, uveďte jaké:

13. Který z uvedených programů využíváte nejčastěji v rámci primární prevence?

- a) školní přednášky pro děti ve škole
- b) žáci jsou informováni v rámci výuky některých předmětů (např. rodinná, etická, občanská výchova)
- c) programy na využití volného času
- d) besedy nebo konzultace s rodiči
- e) letáčky nebo brožury se zaměřením na šikanu
- f) jiné programy, uveďte jaké:
- g) naše škola nepoužívá žádný z programů primární prevence

14. Který z uvedených programů využíváte nejčastěji v rámci sekundární prevence?

- a) kontrola rizikových a krizových míst kde dochází k šikaně
- b) rozhovor s rodiči agresora nebo oběti
- c) pravidelné sledování a vyhodnocování vztahů ve třídě pomocí diagnostických metod
- d) cílená práce s třídními kolektivy pro nastavení pozitivního třídního klimatu
- e) výchovná práce s agresory
- f) jiné programy, uveďte jaké:
- g) naše škola nepoužívá žádný z programů sekundární prevence

15. Který z uvedených programů využíváte nejčastěji v rámci terciární prevence?

- a) spolupráce na řešení se středisky výchovné péče
- b) spolupráce na řešení s kurátory pro mládež
- c) agresor je přeřazen do druhé školy
- d) agresor je přeřazen do druhé třídy
- e) agresor je přeřazen do speciálního ústavu
- f) jiné-uveďte jaké
- g) naše škola nepoužívá žádný z programů terciární prevence

16. Která z prevencí, využívaných na vaší škole, je podle vašeho názoru nejúčinnější?

- a) primární prevence
- b) sekundární prevence
- c) terciární prevence

17. Jak hodnotíte samotný zájem pedagogických pracovníků o školení nebo seznámení s problematikou šikany ?

- a) Pedagogičtí pracovníci mají velký zájem o tuto problematiku
- b) Pedagogičtí pracovníci se zajímají o tuto problematiku
- c) Pedagogičtí pracovníci se moc nezajímají o tuto problematiku
- d) Pedagogických pracovníků tato problematika vůbec nezajímá a berou to jako povinnost seznamovat se s ní
- e) Nedokážu posoudit

18. V jaké míře, podle Vašeho odhadu, se daří případy šikany na vaší škole zjišťovat?

- a) zjištěny jsou všechny nebo téměř všechny případy
- b) zjištěných případů je spíš více než nezjištěných
- c) zjištěných případů je přibližně stejně jako nezjištěných
- d) zjištěných případů je spíš méně než nezjištěných
- e) zjištěn je jen malý zlomek případů, nezjištěných případů je velká většina
- f) žádné případy nebyly zjištěny, ale máme důvodné podezření, že šikana v naší škole existuje
- g) žádné případy nebyly zjištěny, v naší škole se případy šikany nevyskytují